

IZVJEŠTAJ

STANJE LJUDSKIH PRAVA LGBTIQ OSOBA U CRNOJ GORI 2023

Jovan Ulićević i Marija Jovanović

Izdavač:

Centar za demokratiju i ljudska prava - CEDEM (www.cedem.me)

Za izdavača:

Milena Bešić

Autor:

Jovan Ulićević i Marija Jovanović

Novembar 2023

Istraživanje je realizovano u okviru projekta „Ojačane institucije za bolju zaštitu ljudskih prava”, podržanom od strane Ministarstva ljudskih i manjinskih prava.

Sadržaj istraživanja ne odražava zvanična mišljenja i stavove Ministarstva ljudskih i manjinskih prava.

UVOD

Izvještaj o stanju ljudskih prava LGBTIQ osoba u Crnoj Gori za 2023. godinu, kreirala je organizacija CEDEM, kroz projekat "Ojačane institucije za bolju zaštitu ljudskih prava", podržan od strane Ministarstva za ljudska i manjinska prava.

Kvalitet života ljudskih prava LGBTI osoba u Crnoj Gori značajno je unaprijeđen, već od samog početka zagovaranja za ljudska prava LGBTI osoba 2003. godine. Ovaj proces se značajno intenzivirao u periodu koji je prethodio usvajanju i implementaciji Strategije za unapređenje kvaliteta života LGBT osoba u Crnoj Gori 2013-2018, odnosno periodu 2009-2013, dok je najznačajniji napredak ostvaren u samom periodu implementacije Strategije, za čije je kreiranje inicijativa pokrenuta od strane NVO Juventas.

Napredak u poštovanju ljudskih prava LGBTI osoba u Crnoj Gori najprije se ogleda u značajno unaprijeđenom zakonodavnom okviru koji obezbjeđuje zaštitu od diskriminacije na osnovu seksualne orijentacije, rodnog identiteta i polnih karakteristika, a koji je pozicionirao Crnu Goru kao vodeću zemlju u regionu po pitanju poštovanja ljudskih prava LGBTI osoba, te primjerom svim zemljama Zapadnog Balkana koje su u procesu pristupanja Evropskoj Uniji.

Međutim, godina 2023. bilježi nazadovanje Crne Gore u pogledu ljudskih prava LGBTI osoba, što bilježi i ILGA-Europe Mapa, na kojoj je Crna Gora pala sa 8. na 12. mjesto.¹ U ovoj, kao i 2022. godini, zabilježena su brojna nazadovanja u oblasti ljudskih prava LGBTI osoba, nezavršene obaveze, povećan stepen diskriminacije i nasilja, kao i stagnacija u odnosu na brojna važna pitanja.

Unapređenje zakonodavnog okvira u posljednjih 10 godina se ogleda u promjenama u Zakonu o zabrani diskriminacije, Zakonu o rodnoj ravnopravnosti, Krivičnom zakoniku, Zakonu o zdravstvenom osiguranju, te Zakonu o Zaštitniku/ci ljudskih prava i sloboda, kao i usvajanju Zakona o životnom partnerstvu lica istog pola. Unapređenje pravnog okvira, međutim, nije u potpunosti zaokruženo i usklađeno sa svim međunarodnim obavezama i standardima.

Novi Zakon o zabrani diskriminacije još uvijek nije usvojen. Uprkos činjenici da je Zakon o životnom partnerstvu lica istog pola usvojen 1. jula 2020. godine, LGBTIQ osobe i dalje ne mogu koristiti svoja ljudska prava garantovana datim Zakonom, ali i Ustavom Crne Gore, zbog činjenice da Vlada i Skupština Crne Gore, nijesu do danas uskladili zakonodavni okvir, što je inicijalno podrazumijevalo usvajanje **izmjene 26 zakona i 14 podzakonskih akata**. Uzevši u obzir na osnovu podataka dobijenih od organizacije Queer Montenegro, da su institucije u potpunosti neresponzivne na zahtjeve za SPI, trenutno nema zvaničnih informacija o broju zakona i podzakonskih akata koje je potrebno izmijeniti kako bi Zakon o životnom partnerstvu lica istog pola opredijeljenosti svih donosioca/teljki odluka u Crnoj Gori da prioritizuju ljudska prava svih građana/ki Crne Gore.

¹ <https://www.ilga-europe.org/report/rainbow-europe-2023/>

KLJUČNA POSTIGNUĆA

- Uspješno održana XI Povorka Ponosa pod sloganom “Samoodređenje”
- Kontinuirano proaktivno djelovanje nevladinih organizacija koje se bave rodnom ravnopravnošću i ljudskim pravima LGBTI osoba u odnosu na očuvanje demokratije, ljudskih prava i procesa evropskih integracija, uprkos pogoršanim uslovima za djelovanje

KLJUČNI IZAZOVI

- Implementacija Zakona o životnom partnerstvu lica istog pola još uvijek nije moguća, jer Skupština i Vlada Crne Gore nijesu obezbijedile neophodne zakonske uslove
- Pristup zdravstvenoj zaštiti za transrodne osobe je i dalje otežan, usljed nedostatka hormonske terapije, te kontinuiranog izostanka aktivnosti Ministarstva zdravlja u pravcu rješavanja pomenutog problema
- Pravilnici o medicinski potpomognutoj oplodnji koji diskriminišu LGBTI osobe usvojeni od strane Ministarstva zdravlja
- Održivost nevladinih organizacija aktivnih na polju ljudskih prava LGBTI osoba je ugrožena, zbog nedosljednosti u finansiranju od strane državnih i međunarodnih fondova
- Patrijarhalni, nacionalistički i klerofašistički narativi u javnom diskursu jačaju, te postoji značajan rizik od snažnog anti-rodnog narativa u Crnoj Gori
- Slučajevi diskriminacije i nasilja ostaju neadresirani, a oni koji su procesuirani se ne rješavaju u razumnom roku, te je pravda nedostižna
- Izvjesno je da Zakon o pravnom prepoznanju roda baziranom na samoodređenju neće biti usvojen u predviđenom roku, odnosno do kraja 2023. godine, kako je definisano aktuelnom Strategijom za unapređenje kvaliteta života LGBTI osoba u Crnoj Gori za period 2019-2023
- Još uvijek je neizvjesno kada će započeti izrada nove Strategije za unapređenje kvaliteta života LGBTI osoba u Crnoj Gori za period 2024-2028

METODOLOGIJA

Izveštaj je kreiran na osnovu jednogodišnjeg praćenja stanja ljudskih prava LGBTI osoba u Crnoj Gori, u periodu mart - novembar 2023. godine. Metodologija izrade izveštaja podrazumijevala je upotrebu:

- podataka pruženih od strane nevladinih organizacija koje su dale značajan doprinos na polju unaprjeđenja poštovanja ljudskih prava LGBTI osoba u Crnoj Gori, te intervju sa njihovim predstavnicima/cama
- informacija pruženih od strane nadležnih institucija na osnovu zahtjeva za slobodan pristup informacijama
- Javno dostupnih podataka, istraživanja i medijskih članaka
- sprovedene fokus grupe sa LGBTI osobama, te dostupnih istraživanja o iskustvima nasilja i diskriminacije LGBTI osoba u Crnoj Gori

Nažalost, nijesu sve institucije odgovorile na zahtjeve, pa je u tom slučaju kao relevantna informacija uziman podatak pružen od strane NVO i/ili medijski izvori. Dodatno, kao izvori su korišteni i relevantna istraživanja nevladinih organizacija koja su targetirala LGBTI zajednicu., zatim izveštaji nacionalnih institucija, ali i izveštaji međunarodnih organizacija.

Zahtjevi za slobodan pristup informacijama poslati su sljedećim institucijama:

- **Zaštitniku ljudskih i manjinskih prava** o slučajevima prijavljene diskriminacije po osnovu seksualne orijentacije, rodnog identiteta i/ili interseksualnih karakteristika, kao i odlukama te institucije
- **Osnovnim sudovima o predmetima diskriminacije, zločina iz mržnje, govora mržnje** po osnovu seksualne orijentacije, rodnog identiteta i/ili interseksualnih karakteristika, kao i odlukama te institucije, kao i slučajevima iz 2022. koji su još uvijek aktivni
- **Sudovima za prekršaje** o prekršajnim predmetima u kojima se tretirao prekršaj u odnosu na percipiranu ili stvarnu seksualnu orijentaciju, rodni identitet i/ili interseksualne karakteristike, kao i odlukama te institucije
- **Upravi policije** o broju prijavljenih slučajeva nasilja ili diskriminacije po osnovu seksualne orijentacije, rodnog identiteta i/ili interseksualnih karakteristika, te postupanje u datim slučajevima
- **Osnovnom državnom tužilaštvu** o formiranih broju predmeta po osnovu seksualne orijentacije, rodnog identiteta i/ili interseksualnih karakteristika
- **Lokalnim samoupravama** o broju sklopljenih istopolnih partnerstava
- **Nadležnim ministarstvima** o stepenu implementacije aktivnosti iz Akcionog plana LGBTI Strategije za 2023. odinu, te implementiranim aktivnostima u okviru Strategije
- **Nadležnim ministarstvima** o stepenu implementacije aktivnosti iz Akcionog plana za rodnu ravnopravnost, a koje se odnose na lezbejke, biseksualne i kvir žene, kao i osobe drugačijih polnih i rodni identiteta

U okviru fokus grupa, postavljena su sljedeća pitanja:

- *Da li možete da nam kažete koji zakoni koji štite prava LGBT osoba su vama poznati?*
- *Da li možete da nam kažete vaš stav o primjeni ovih zakona, odnosno da li smatrate da je njihova primjena potpuna i uspješna?*
- *Da li ste vi sami ili neko vama blizak bili u prilici da prijavite slučaj nasilja i/ili diskriminacije na osnovu vašeg rodnog identiteta ili seksualne orijentacije i ako jeste kakvo je vaše iskustvo sa primjenom zakona koji se odnose na zaštitu ovog tipa? Ukoliko niste, zašto?*
- *Da li osjećate povjerenje ka institucijama koje su zadužene za vašu bezbjednost i zaštitu vaših prava, odnosno da vam se desi neka situacija u kojoj bi trebalo da se obratite nekoj od istih da li bi ste to uradili? (npr. Zaštitnik, ministarstva, Uprava policije, Zavod za socijalnu i dječiju zaštitu, sudovi, tužilaštvo)*
- *Nabrojaćemo različite institucije sistema i društvene aktere, a onda bismo vas zamolili da nam date svoj osvrt u odnosu na vaš doživljaj o poštovanju prava ili reprezentaciji LGBT osoba u istima: obrazovne ustanove, zdravstvene ustanove, mediji i političke partije, Skupština itd..*
- *Da li smatrate da se Zakon o registrovanom partnerstvu lica istog pola adekvatno primjenjuje od njegovog usvajanja do sada? Da li smatrate da je značajno usvajanje Zakona o pravnom prepoznavanju roda baziranom na samoodređenju?*

U skladu sa odgovorima učesnika/ca, postavljana su potpitanja, radi dobijanja adekvatnijeg uvida u njihove stavove.

U mjesecu novembru, održane su dvije fokus grupe sa 13 učesnika/ca, sa ciljem dobijanja njihove percepcije o stepenu poštovanja normativnog okvira zaštite ljudskih prava LGBTI osoba u Crnoj Gori.

LJUDSKA PRAVA LGBTIQ OSOBA U PRAVNOM SISTEMU CRNE GORE

Crna Gora je u periodu 2013-2020. godine, značajno unaprijedila zakonodavni okvir koji garantuje zaštitu i poštovanje ljudskih prava LGBTI osoba. Međutim, zaštita ljudskih prava LGBTI osoba još uvijek nije dostigla međunarodne standarde i najbolje prakse u svim sferama života. *Izveštaj o implementaciji Preporuka Komiteta Ministara CM/REC (2010)5 o mjerama borbe protiv diskriminacije na osnovu seksualne orijentacije i rodnog identiteta u Crnoj Gori iz 2013. godine*, kreiran od strane NVO Juventas, zaključuje da je Crna Gora učinila značajne korake ka usklađivanju sa Preporukama, ali je neophodno da napravi značajne korake u pravcu poštovanja rodnog identiteta.² Izveštaj o implementaciji Preporuka, iz 2018. godine, kreiran od strane Asocijacije Spektra, izvodi identičan zaključak, čak i nakon implementacije petogodišnje Strategije.³ Usvajanjem *Zakona o životnom partnerstvu lica istog pola* u julu 2021. godine, napravljen je značajan iskorak, međutim izostanak obezbjeđivanja uslova za implementaciju samog Zakona, čini isti neprimjenljivim, te mrtvim slovom na papiru.

U nastavku teksta slijedi pregled zakonodavnog okvira koji pruža pravnu zaštitu ljudskih prava LGBTI osoba u Crnoj Gori:

Ustav Crne Gore garantuje zaštitu ljudskih prava i sloboda⁴, zabranjuje izazivanje ili podsticanje mržnje po bilo kom osnovu⁵, kao i direktnu i indirektnu diskriminaciju na bilo kom osnovu⁶, kreirajući na taj način i osnovu za zaštitu ljudskih prava LGBTI osoba, te potvrđuje obavezu Crne Gore da poštuje međunarodne standarde u tom kontekstu.⁷ Takođe, Ustav garantuje da se privremena ograničenja ljudskih prava i sloboda ni u kom slučaju ne mogu vršiti na osnovu pola, nacionalnosti, rase, vjere, jezika, etničkog ili društvenog porijekla, političkog ili drugog uvjerenja, imovnog stanja ili bilo kakvog drugog ličnog svojstva,⁸ a takođe propisuje i pravo na privatni i porodični život⁹, te zaštitu dostojanstva i sigurnosti čovjeka, kao i fizičkog i psihičkog integriteta.¹⁰

Pravna osnova zaštite osnovnih ljudskih prava i sloboda LGBTI osoba, kao i svih drugih građana/ki Crne Gore, dalje se definiše kroz nekoliko zakona: *Zakon o zabrani diskriminacije*, *Zakon o rodnoj ravnopravnosti*, *Krivični zakonik*, *Zakon o Zaštitniku/ci ljudskih prava i sloboda Crne Gore*, te na koncu *Zakona o životnom partnerstvu lica istog pola*.

² Report on the implementation of the Council of Europe Committee of Ministers Recommendation CM/Rec (2010)5, on measures to combat discrimination on grounds of sexual orientation or gender identity, NGO Juventas, 2013.

³ Montenegro Report on the implementation of the Council of Europe Committee of Ministers Recommendation CM/Rec (2010)5, on measures to combat discrimination on grounds of sexual orientation or gender identity, Association Spectra, 2018.

⁴ Član 6., Ustav Crne Gore, Službeni list Crne Gore, br. 1/2007 i 38/2013.

⁵ Član 7, Ustav Crne Gore, Službeni list Crne Gore, br. 1/2007 i 38/2013.

⁶ Član 8, Ustav Crne Gore, Službeni list Crne Gore, br. 1/2007 i 38/2013.

⁷ Član 9, Ustav Crne Gore, Službeni list Crne Gore, br. 1/2007 i 38/2013.

⁸ Član 25, Ustav Crne Gore, Službeni list Crne Gore, br. 1/2007 i 38/2013.

⁹ Član 40, Ustav Crne Gore, Službeni list Crne Gore, br. 1/2007 i 38/2013.

¹⁰ Član 28, Ustav Crne Gore, Službeni list Crne Gore, br. 1/2007 i 38/2013.

Zakon o zabrani diskriminacije Crne Gore izmjenama i dopunama iz 2014. godine uvodi objašnjenje za seksualnu orijentaciju i rodni identitet, što je napredak u odnosu na 2011. godinu, kada su ovi termini uvedeni kao posebna lična svojstva na osnovu kojih je potrebno pružiti zaštitu od diskriminacije, dok se 2017. uvodi termin “interseksualne karakteristike” kao osnova diskriminacije, sa jasnim objašnjenjem i ovog termina.¹¹ Dodatno, Zakon definiše *govor iz mržnje* kao poseban oblik diskriminacije.¹² U ovom smislu Zakona, *govor mržnje je svaki oblik izražavanja ideja, tvrdnji, informacija i mišljenja, koji širi, raspiruje, podstiče ili pravda diskriminaciju, mržnju ili nasilje protiv lica ili grupe lica zbog njihovog ličnog svojstva, ksenofobiju, rasnu mržnju, antisemitizam ili ostale oblike mržnje zasnovane na netoleranciji, uključujući i netoleranciju u formi nacionalizma, diskriminacije i neprijateljstva protiv manjina*. Zakon, takođe, konstituiše trostruku obavezu: zabrane i zaštite od diskriminacije, kao i promocije jednakosti koja se ostvaruje u skladu sa ovim zakonom. Na osnovu ovog zakona, na zabranu i zaštitu od diskriminacije, kao i na promociju jednakosti primjenjuju se i odredbe drugih zakona kojima se uređuje zabrana i zaštita od diskriminacije po pojedinim osnovama ili u vezi sa ostvarivanjem pojedinih prava.¹³ Zakon o zabrani diskriminacije obezbjeđuje višestruku zaštitu od diskriminacije kroz sudski postupak, inspekcijski postupak, postupke pred tužilaštvom i policijskim organima, te naročito naglasak stavlja na instituciju Zaštitnika/ce ljudskih prava i sloboda Crne Gore, kao institucionalnog mehanizma za zaštitu od diskriminacije, kojeg prepoznaje i čiji rad uređuje Ustav i Zakon o zaštitniku/ci ljudskih prava i sloboda Crne Gore.

Zakon o rodnoj ravnopravnosti pruža zaštitu od diskriminacije transrodnim osobama, garantujući jednakost i zaštitu ne samo muškarcima i ženama, već i “*licima drugačijih rodnih identiteta*” u svim sferama socijalnog života,¹⁴ te zabranjuje diskriminaciju po osnovi “*promjene pola*”.¹⁵ Uprkos prepoznavanju postojanja rodnog identiteta van binarnog okvira¹⁶, kako u Zakonu o rodnoj ravnopravnosti, tako i u definiciji rodnog identiteta u Zakonu o zabrani diskriminacije, ostatak Zakona o rodnoj ravnopravnosti se bavi isključivo muškarcima i ženama, ne adresirajući konkretno transrodne i rodno nebinarne osobe.

Krivični zakonik Crne Gore je dopunama i izmjenama iz 2013. godine uveo seksualnu orijentaciju i rodni identitet¹⁷ kao osnov za otežavajuću okolnost prilikom određivanja kazne za *zločin iz mržnje*, kao i *govor iz mržnje*, sa značajno strožijim kaznama za službena lica počinioceljeljke navedenih krivičnih djela.¹⁸

Zakon o Zaštitniku/ci ljudskih prava i sloboda Crne Gore uređuje nadležnost, ovlašćenja, način rada i postupanje Zaštitnika/ce u svrhu zaštite ljudskih prava i sloboda garantovanih Ustavom, zakonom, potvrđenim međunarodnim ugovorima o ljudskim pravima i opšte prihvaćenim pravilima međunarodnog

¹¹ Član 9. i član 19., Zakon o zabrani diskriminacije, Službeni list Crne Gore, br. 46/2010, 40/2011-dr. Zakon, 18/2014 i 42/2017.

¹² Član 9a, Zakon o zabrani diskriminacije, Službeni list Crne Gore, br. 46/2010, 40/2011-dr. Zakon, 18/2014 i 42/2017.

¹³ Član 1, Zakon o zabrani diskriminacije, Službeni list Crne Gore, br. 46/2010, 40/2011-dr. Zakon, 18/2014 i 42/2017.

¹⁴ Član 1, Zakon o rodnoj ravnopravnosti, Službeni list Crne Gore, br. 46/2007 i Službeni list CG, br. 73/2010 - dr. zakon, 40/2011 - dr. zakon i 35/2015

¹⁵ Član 4, Zakon o rodnoj ravnopravnosti, Službeni list Crne Gore, br. 46/2007 i Službeni list CG, br. 73/2010 - dr. zakon, 40/2011 - dr. zakon i 35/2015

¹⁶ Binarni koncept roda podrazumijeva prepoznavanje isključivo muškaraca i žena, dok nebinaran koncept roda podrazumijeva prepoznavanje i osoba drugačijih rodnih identiteta koji nijesu isključivo muški ili ženski

¹⁷ Član 41a, Krivični zakonik, Službeni list Crne Gore, br. 70/2003, 13/2004, 47/2006 i Službeni list Crne Gore, br. 40/2008, 25/2010, 32/2011, 64/2011 - dr. zakon, 40/2013, 56/2013, 14/2015, 42/2015, 58/2015 - dr. zakon i 44/2017

¹⁸ Član 443, Krivični zakonik, Službeni list Crne Gore, br. 70/2003, 13/2004, 47/2006 i Službeni list Crne Gore, br. 40/2008, 25/2010, 32/2011, 64/2011 - dr. zakon, 40/2013, 56/2013, 14/2015, 42/2015, 58/2015 - dr. zakon i 44/2017

prava, kao i druga pitanja od značaja za rad Zaštitnika/ce.¹⁹ Zaštitnik samostalno i nezavisno, na načelima pravde i pravičnosti preduzima mjere za zaštitu ljudskih prava i sloboda, kad su povrijeđene aktom, radnjom ili nepostupanjem državnih organa, organa državne uprave, organa lokalne samouprave i lokalne uprave, javnih službi i drugih nosilaca javnih ovlaštenja, kao i mjere za sprječavanje mučenja i drugih oblika nečovječnog ili ponižavajućeg postupanja i kažnjavanja i mjere za zaštitu od diskriminacije.²⁰ Zaštitnik/ca je ovlašten/a da postupa po pritužbama koje se odnose na rad sudova u slučaju odugovlačenja postupka, zloupotrebe procesnih ovlaštenja ili neizvršavanja sudskih odluka. (Čl.17.). Zaštitnik/ca može dati inicijativu za donošenje zakona, drugih propisa i opštih akata radi usaglašavanja sa međunarodno priznatim standardima u oblasti ljudskih prava i sloboda. Organ kojem je podnijeta inicijativa iz stava 1 ovog člana dužan je da se o toj inicijativi izjasni. Ukoliko smatra da je to potrebno radi zaštite i unaprjeđenja ljudskih prava i sloboda, Zaštitnik/ca daje mišljenje na predlog zakona, drugog propisa ili opšteg akta (Čl. 18.). Zaštitnik/ca može da pokrene postupak pred Ustavnim sudom Crne Gore za ocjenu saglasnosti zakona sa Ustavom i potvrđenim i objavljenim međunarodnim ugovorima, odnosno saglasnosti drugih propisa i opštih akata sa Ustavom i zakonom (Čl. 19.). *Zaštitnik/ca nije ovlašten/a da mijenja, ukida ili poništava akte organa (Čl. 22.).*

Zakon o životnom partnerstvu lica istog pola²¹ uređuje zaključenje i prestanak životnog partnerstva lica istog pola (u daljem tekstu: partnerstvo), vođenje registra partnerstava, prava i dužnosti lica koja su zaključila partnerstvo (čl.1.)

Kada govorimo o nacionalnom strateškom okviru, važno je pomenuti nekoliko dokumenata:

Nacionalna strategija održivog razvoja do 2030 (NSOR)²² kao dugoročna vizija održivog razvoja Crne Gore, definiše prioritetne ciljeve i mjere sveukupnog društveno-ekonomskog razvoja, uz puno integrisanje zahtjeva Ujedinjenih nacija, utvrđenih Agendom UN-a za održivi razvoj do 2030. Godine.²³ U tom kontekstu, NSOR postavlja strateški cilj *Aktivan odnos ključnih aktera prema održivosti društva*, u kojem su definisane mjera: *Eliminisati diskriminaciju LGBT populacije - SDG 3 (3.3) i SDG 16 (16.b)*; kao i cilj *Unapređenje značaja kulture kao temeljne vrijednosti duhovnog, društvenog i ekonomskog razvoja, koja značajno doprinosi kvalitetu života građana*, te definisanu mjeru: *Podsticati kulturnu raznolikost kroz osnaživanje kulturne djelatnosti marginalnih i marginalizovanih grupa (mladi, stari, žene, LGBT osobe, osobe s invaliditetom) i obezbijediti toleranciju prema tom segmentu kulture – SDG 4 (4.7) i SDG 11(11.4).*

Strategija za unapređenje kvaliteta života LGBTI osoba 2019-2023²⁴ je druga nacionalna Strategija koja se bavi konkretno ljudskim pravima LGBT osoba, te po prvi put uključuje i interpolne osobe, dok se transrodnim osobama bavi u većoj mjeri nego u prethodnoj Strategiji. Usvojena je od strane Vlade u martu 2019. godine. Predstavlja nastavak Vladinih obaveza u pravcu preduzimanja konkretnih mjera zaštite i

¹⁹ Član 1, Zakon o Zaštitniku/ci ljudskih prava i sloboda, Službeni list Crne Gore, br. 42/2011 i 32/2014

²⁰ Član 2, Zakon o Zaštitniku/ci ljudskih prava i sloboda, Službeni list Crne Gore, br. 42/2011 i 32/2014

²¹ Zakon o životnom partnerstvu lica istog pola, Službeni list Crne Gore, br. br. 67/2020

²² Nacionalna strategija održivog razvoja Crne Gore do 2030. Godine (2016), Ministarstvo održivog razvoja i turizma: <http://www.mrt.gov.me/ResourceManager/FileDownload.aspx?rid=272986&rType=2&file=NSOR%20do%202030%20FINALNA.pdf>

²³ Sustainable Development Goals of United Nations: <https://sustainabledevelopment.un.org/>

²⁴ Strategija za unapređenje kvaliteta života LGBTI osoba 2019-2023 (2019), Ministarstvo za ljudska i manjinska prava: <https://bit.ly/31E0fGe>

promocije ljudskih prava LGBTI osoba u Crnoj Gori, te aktivnog rada u cilju unapređenja kvaliteta života LGBTI osoba.

[Nacionalna strategija rodne ravnopravnosti 2021-2025. godine sa Akcionim planom 2021-2022. godine](#)²⁵ je četvrti po redu strateški dokument kojim se namjerava uspostaviti bolji okvir za postizanje rodne ravnopravnosti u Crnoj Gori. Strategija je značajna po tome što po prvi put tretira pitanja osoba drugačijih rodni i polnih identiteta, kao i lezbejki, biseksualnih, kvir i trans žena.

Crna Gora se kroz članstvo u UN-u, Savjetu Evrope i NATO-u, te proces pristupanja Evropskoj Uniji obavezala na poštovanje ljudskih prava i sloboda, uz puno poštovanje načela jednakosti i nediskriminacije, svih građana/ki, pa samim tim i LGBTI osoba. Posmatrajući Crnu Goru, upravo kroz ovaj kontekst, važno je istaći nekoliko dokumenata od važnosti za ljudska prava LGBTI osoba.

[Sporazum o stabilizaciji i pridruživanju EU](#)²⁶ je međunarodni ugovor između države potpisnice i Evropske unije kojim je uspostavljen pravni okvir za uzajamnu saradnju i postepeno približavanje evropskim standardima. Sporazumom se regulišu obaveze zemlje budućeg kandidata za članstvo u Evropskoj uniji, prvenstveno u pogledu donošenja određenih zakona i njihove implementacije kao i ispunjenja određenih standarda u domenu kvaliteta državne uprave i kapaciteta institucija. Evropska unija sa svoje strane znatno olakšava pristup svojem tržištu kompanijama iz zemlje potpisnice, pruža tehničku i finansijsku podršku iz pristupnih fondova Unije. Ratifikovan je od strane Crne Gore 2007. godine, čime se obavezala da, na bazi ustavnih odredbi osigura poštovanje ljudskih prava i sloboda svih svojih građana/ki na nediskriminatornoj osnovi i nezavisno od njihovih ličnih svojstava, uključujući seksualnu orijentaciju, rodni identitet i/ili interseksualne karakteristike.

[Strategija „Enhanced EU engagement with the Western Balkans“](#)²⁷, koju je 2021. godine, usvojila Evropska Komisija, a koja definiše prioritete i područja u kojima je potrebna zajednička saradnja, a sa kojima se zemlje zapadnog Balkana suočavaju, te je operacionalizovana kroz šest vodećih inicijativa, koje će EU preduzeti u narednim godinama radi pružanja podrške ovom regionu. Strategija objašnjava korake koje treba da preduzmu **zemlje Zapadnog Balkana**, kako bi kompletirale proces pridruživanja u perspektivi do 2025. godine. Strategijom je naglašena potreba za saradnjom među političkim akterima, daljim napretkom u oblasti vladavine prava, te je poseban akcenat stavljen na potrebu za sprječavanjem regressa u odnosu na ostvarena prava.²⁸

²⁵ [Nacionalna strategija rodne ravnopravnosti 2021-2025. godine sa Akcionim planom 2021-2022. godine](https://www.gov.me/dokumenta/41e3ee6a-757a-4684-9763-9fee5e933afd), dostupna online na: <https://www.gov.me/dokumenta/41e3ee6a-757a-4684-9763-9fee5e933afd>

²⁶ Sporazum o stabilizaciji i pridruživanju između evropskih zajednica i njihovih država članica, s jedne strane, i republike Crne Gore, s druge strane (2007), Dostupno online na: <https://bit.ly/2IMMBrE>

²⁷ https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/enlargement-policy/enhanced-eu-engagement-western-balkans_en

²⁸ Statement by President von der Leyen on the occasion of her official visit to Montenegro: https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/news/statement-president-von-der-leyen-occasion-her-official-visit-montenegro-2021-09-29_en

Akcioni plan za poglavlje 23 "Pravosuđe i temeljna prava"²⁹, Vlada Crne Gore je usvojila u kontekstu pridruživanja EU, te kroz isti definiše mjere koje se tiču zaštite i unapređenja ljudskih prava LGBT osoba³⁰:

- Jačati kapacitete i promovisati antidiskriminatorsko ponašanje kroz kontinuirano sprovođenje seminara/radionica i treninga prema utvrđenom Planu implementacije;
- Organizovati školske kampanje o nenasilju i nediskriminaciji na svim nivoima, uključujući društvene mreže – kampanja Savjeta Evrope „Borba protiv govora mržnje na internetu“;
- Promovisati principe i implementirati mjere Strategije među kadrom u sistemu obrazovanja i vaspitanja;
- Poboljšati smještajne kapacitete LGBT skloništa i pratećih servisa;
- Obučavati socijalne i stručne radnike u centrima za socijalni rad i ustanovama socijalne i dječje zaštite, u cilju razumijevanja i unapređenja kvaliteta života LGBT osoba u porodici i zajednici;
- Potpisati Memorandum o razumijevanju o mjerama u borbi protiv diskriminacije po osnovu seksualne orijentacije ili rodnog identiteta i promociji tolerancije prema LGBT osobama sa lokalnim vlastima;
- Obučiti policijske službenike za senzibilan rad sa LGBT zajednicom;
- Izvršiti analizu postojećih evidencija podataka o zločinima iz mržnje i diskriminacije.
- Provjeriti nacionalne strukture i procedure za istrage kršenja prava LGBT osoba;
- Vršiti obuke zdravstvenih radnika i medicinskog osoblja i unapređivati servis za rad sa LGBT zajednicom u cilju razumijevanja i unapređenja kvaliteta života LGBT osoba;
- Institucionalizovati odnose zdravstvenih vlasti sa LGBT zajednicom kroz potpisivanje sporazuma o saradnji i razvijanje zajedničkih inicijativa;
- Kreirati bazu LGBT eksperata i aktivista u cilju mobilizacije za konsultacije povezane sa procesom donošenja odluka;

Važno je dodati da je Strategija za unapređenje kvaliteta života LGBT osoba 2013-2018., kreirana na osnovu **Preporuke Komiteta ministara državama članicama o mjerama za borbu protiv diskriminacije na osnovu seksualne orijentacije ili rodnog identiteta CM/Rec (2010)5**, kao prvi nacionalni strateški dokument koji se konkretno bavi ljudskim pravima LGBT osoba, te kao sistemski odgovor Vlade izraženoj diskriminaciji na osnovi seksualne orijentacije i rodnog identiteta. Preporuke Komiteta ministara Savjeta Evrope državama članicama br. (2010)/5, o mjerama za suzbijanje diskriminacije na osnovu seksualne orijentacije ili rodnog identiteta, pružaju konkretne preporuke za ukidanje zakonodavnih i drugih mjera koje

²⁹ Akcioni plan za poglavlje 23 "Pravosuđe i temeljna prava" (2015), Vlada Crne Gore: <http://www.ujn.gov.me/wp-content/uploads/2015/03/AP23-CG.pdf>

³⁰ Interpolne osobe nijesu prepoznate u Akcionom planu

za posljedicu imaju diskriminaciju LGBT osoba, kao za usvajanje i sprovođenje mjera koje će služiti borbi protiv diskriminacije, poštovanju ljudskih prava i promovisanju tolerancije.

Ciljevi i mjere nove LGBTI Strategije su usklađeni i sa obavezama Crne Gore koje proizirale iz njenog članstva u UN-u, a koje su oslikane u dokumentu kancelarije visokog Komesara UN-a **“Uloga UN-a u borbi protiv diskriminacije i nasilja protiv LGBTI populacije”**³¹.

Strateški ciljevi Strategije su:

- *Unaprijeđeno društveno prihvatanje LGBTI osoba kroz snažniju podršku građana/ki ostvarivanju njihovih prava, jačanju nediskriminatornog karaktera sistema obrazovanja i eliminaciju diskriminacije u pogledu prava LGBTI osoba na sopstvenu kulturu*
- *Unaprijeđen normativni okvir i njegova primjena za zaštitu ljudskih prava LGBTI osoba*
- *Unaprijeđen pristup radu, uslugama i servisima podrške za LGBTI osobe*

Da bi se ostvarili navedeni ciljevi, identifikovane su tri ključne oblasti djelovanja Strategije:

- *Društveno prihvatanje LGBTI osoba*
- *Bezbjednost i zaštita ljudskih prava LGBTI osoba*
- *Pristup radu, uslugama i servisima podrške*

U okviru svake od ovih oblasti, definisani su strateški i operativni ciljevi, uz jasne mjere i aktivnosti za postizanje istih, kao i jasne indikatore i rezultate, što predstavlja značajan iskorak u odnosu na prethodnu Strategiju unapređenja kvaliteta života LGBTI osoba za period 2013-2018. godine. Za sprovođenje Strategije, svake godine se definišu akcioni planovi, za čiju je implementaciju i monitoring zadužen Nacionalni tim za koordinaciju praćenja primjene Strategije, formiran Rješenjem br. 01-023-709/19-29 od 1. avgusta 2019. godine. U tom kontekstu, nedostatak u ovoj, kao i prethodnoj Strategiji, predstavlja izostanak mehanizama eksterne evaluacije Strategije, te postojanje isključivo jednog tijela zaduženog za njenu implementaciju, monitoring i evaluaciju, a koje je formirano od strane Vlade Crne Gore.

³¹ The Role of the United Nations in Combatting Discrimination and Violence against Lesbian, Gay, Bisexual, Transgender and Intersex People (2018), Dostupno online na: https://www.ohchr.org/Documents/Issues/Discrimination/LGBT/UN_LGBTI_Summary.pdf

MEDUNARODNI IZVJEŠTAJI O POŠTOVANJU LJUDSKIH PRAVA LGBTIQ OSOBA U CRNOJ GORI

Izveštaj Evropske komisije za borbu protiv rasizma i netolerancije (ECRI) o Crnoj Gori iz 2017. godine ukazuje da je neophodno da Crna Gora pojača aktivnosti obuke za službenike za sprovođenje zakona i pravosuđe o zločinima iz mržnje i da te obuke treba da obuhvate i zločine iz mržnje bazirane na homo/transfobiji. ECRI je takođe preporučio da vlasti izvrše ocjenu uticaja kako bi ocijenili obuku i utvrdili do koje mjere ona pomaže da se efikasno identifikuju zločini iz mržnje i, ako je potrebno, da se ona prilagodi. Ova Komisija Savjeta Evrope je u svom Izveštaju o Crnoj Gori iz 2017. godine naglasila da je LGBTI zajednica u Crnoj Gori najčešća meta govora mržnje i nasilja, te da su predrasude protiv LGBTI osoba i dalje rasprostranjene. Otuda je potrebno pojačati borbu protiv govora mržnje kroz implementaciju medijskih kampanja, ali i kroz edukacije predstavnika/ca medija, zaposlenih u policijskim organima i pravosuđu, kao i ključnih kreatora/ki javnog mnjenja u Crnoj Gori. S tim u vezi, posebno je potrebno ojačati kapacitete policije za borbu protiv sajber kriminala, kroz obezbjeđivanje odgovarajućih tehničkih i ljudskih resursa i obuka za suzbijanje govora mržnje na Internetu. **ECRI monitoring o Crnoj Gori iz 2020. godine**³², zaključuje da još uvijek nema uspostavljenog sistema za prikupljanje raščlanjenih podataka i pružanje koherentnog i integrisanog pogleda na slučajeve rasističkog i homo/transfobičnog govora mržnje i nasilja motivisanog mržnjom. To stoga zaključuje da preporuka o uspostavljanju sistema za prikupljanje podataka nije ispunjena.

CEDAW - Komitet za eliminaciju diskriminacije prema ženama, u svojim zaključnim preporukama 2017, upućenih Crnoj Gori, navodi da je neophodno da Vlada pokaže nultu toleranciju u odnosu na diskriminaciju i nasilje prema LBT ženama, sa adekvatnim kaznama za počinioce/teljke.³³

ILGA Europe Rainbow mapa, tokom 2023. bilježi nazadovanje Crne Gore u pogledu ljudskih prava LGBTI osoba, što bilježi i ILGA-Europe Mapa, na kojoj je Crna Gora pala sa 8. na 12. mjesto.³⁴

Izveštaj Evropske komisije za 2023.³⁵ konstatuje sljedeće: „Nije bilo napretka u zaštiti prava lezbejki, homoseksualnih, biseksualnih, transrodnih, interpolnih i kvir (LGBTIQ) osobe. Nekoliko napada na prostorije LGBTIQ NVO i privatnih stanova LGBTIQ aktivista tokom izvještajnog perioda kao i mnogi incidenti govora mržnje protiv LGBTIQ osoba, uključujući i na društvenim mrežama su zabrinjavajuća stvar. Kao rezultat reorganizacije Ministarstva za ljudska i ljudska prava iz jula 2022, odgovornost za promociju i zaštitu prava LGBTIQ osoba nije raspoređena ni na jednu specifičnu službu. Zakon o pravnom

³² <https://rm.coe.int/ecri-conclusions-on-the-implementation-of-the-recommendations-in-respe/16809e8273>

³³ Concluding observations on the second periodic report of Montenegro, Committee of the Elimination of Discrimination against Women, 21st July 2017. Dostupno online na: <http://docstore.ohchr.org/SelfServices/FilesHandler.ashx?enc=6QkGld%2FPPRiCAqhKb7yhsgOTxO5cLIZOCwAvhyns%2ByJkiEj7TvkpzcPWLw%2FXo5zl6Qpj9bMmh8y7A8ieXBJtxM8baOhnToMqMn5d4ngDsz828dhdfR8T%2BsR8uNG2UYs>

³⁴ <https://www.ilga-europe.org/report/rainbow-europe-2023/>

³⁵ https://www.eeas.europa.eu/delegations/montenegro/klju%C4%8Dni-nalazi-izvje%C5%Altaja-o-crnoj-gori-za-2023-godinu_me?s=225

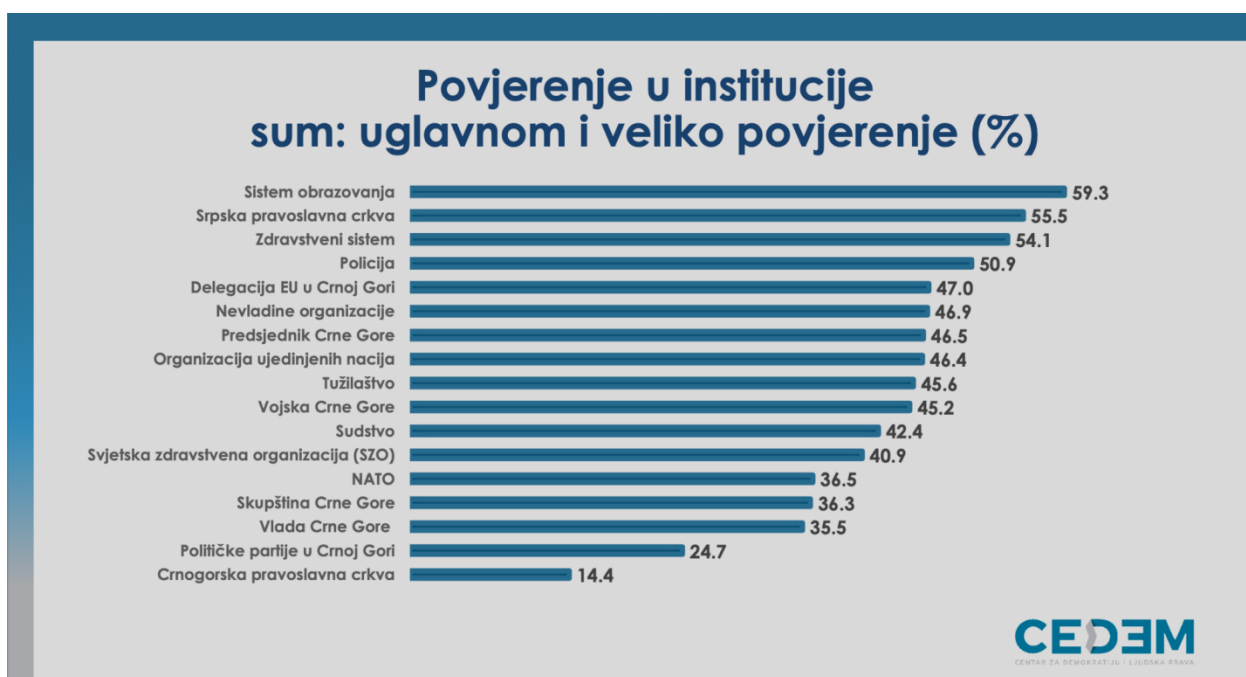
prepoznavanju roda tek treba da bude usvojen. U oktobru 2022. godine održan je 10. Podgorički Prajd uz učešće nekoliko ministara i bez ikakvih incidenata. Nije bilo napretka u usklađivanju relevantnih implementacija zakona sa Zakonom o istopolnim partnerstvima. Ministarstvo je 2022 dodijelio 250.000 eura LGBTIQ NVO-ima, 43% više sredstava nego 2021. (174.904 eura). U 2022. godine, sudovi za prekršaje procesuirali su 76 predmeta diskriminacije ili drugih oblika napad na LGBTIQ osobe.”

U odnosu na posljednji izvještaj Evropske komisije, LGBTIQ organizacije smatraju da je formulacija i ocjena stanja ljudskih prava LGBTIQ osoba preblaga, te da ne oslikava realno stanje. Dok izvještaj konstatuje izostanak napretka, organizacije civilnog društva su saglasne da se može konstatovati regres, te da izvještaj ne konstatuje neke od ključnih kršenja ljudskih prava, poput Pravilnika o medicinski potpomognutoj oplodnji, te slučaja kontinuiranog kršenja ljudskih prava djece istopolnog para koji je u toku. Dodatno, podatak o dodjeli sredstava LGBTIQ organizacijama nije tačan, jer je u prosjeku svega trećina organizacija koje dobijaju sredstva od strane Ministarstva za ljudska i manjinska prava u sektorskoj oblasti koja se bavi ljudskim pravima LGBTI osoba.

Na kraju, važno je napomenuti i da je Crna Gora, punopravna članica Savjeta Evrope, te da su međunarodno priznati dokumenti unutar ovog tijela, kao i odluke Evropskog suda za ljudska prava u tom kontekstu, takođe, obavezujuće, a od izuzetnog značaja za ljudska prava LGBTI osoba u Crnoj Gori.

ULOGA INSTITUCIJA U ZAŠTITI I PROMOCIJI LJUDSKIH PRAVA LGBTIQ OSOBA U CRNOJ GORI

Saradnja između institucija i NVO relevantnih za implementaciju Strategije za unapređenje kvaliteta života LGBTIQ osoba 2019-2023, ključna je za poštovanje ljudskih prava LGBTIQ osoba u Crnoj Gori. U ovom procesu od posebnog su značaja Ministarstvo ljudskih i manjinskih prava, institucija Zaštitnika ljudskih prava i sloboda, Tim povjerenja između Uprave policije i LGBTIQ zajednice, Nacionalno koordinirajuće tijelo za HIV, te ostala nadležna ministarstva i institucije. U odnosu na rad institucija u pogledu ljudskih prava LGBTIQ osoba, izazovi koji su konstatovani tokom 2021. i 2022. godine, nastavljani su i u 2023. godini, od kojih će neke biti izdvojene.

Slika 1. Povjerenje u institucije građana/ki Crne Gore, *Političko javno mnjenje Crne Gore*, CEDEM, maj 2023.

Uključivanje LGBTI zajednice kao ciljne grupe unutar sektorskih analiza nadležnih ministarstava

Od svih sektorskih analiza nadležnih ministarstava, samo su dvije uključivale LGBTI zajednicu kao ciljnu grupu: sektorska analiza u oblasti ljudskih prava LGBTI osoba, te sektorska analiza u oblasti rodne ravnopravnosti. U oblasti zdravlja, naročito oblast prevencije HIV/AIDS-a, LGBTI zajednica je uključena samo kroz ciljnu grupu „muškarci koji imaju seks sa muškarcima (MSM)“. Ovakav pristup nadležnih ministarstava je zabrinjavajuć, naročito kada se uzme u obzir da su nekoliko ministarstava ključni nosioci aktivnosti unutar Strategije za unapređenje kvaliteta života LGBTI osoba 2019-2023 (Ministarstvo zdravlja, Ministarstvo prosvjete, nauke, kulture i sporta, Ministarstvo unutrašnjih poslova, Ministarstvo rada i socijalnog staranja).

Rad Nacionalnog tima za koordinaciju praćenja implementacije Strategije za unapređenje kvaliteta života LGBTI osoba 2019-2023

Nacionalni tim za koordinaciju praćenja implementacije Strategije ne funkcioniše, niti se sastaje. Primjetno je da većinu aktivnosti implementiraju nevladine organizacije aktivne na polju rodne ravnopravnosti i zaštite i promocije ljudskih prava LGBTI osoba. Ove aktivnosti su finansirane djelimično kroz konkurse Ministarstva pravde i ljudskih i manjinskih prava (dominantno iz prioriternih oblasti zaštite ljudskih prava LGBTI osoba i rodne ravnopravnosti), dok su velikim dijelom finansirane iz sredstava samih nevladinih organizacija kroz podršku međunarodnih fondova, organizacija i individualnih donatora. Ovakav način finansiranja aktivnosti predviđenih Strategijom za unapređenje kvaliteta života LGBTI osoba neodrživ je, naročito uzevši u obzir primjetan trend smanjenja sredstava međunarodnih fondova za podršku projektima i aktivnostima opredijeljenim za ljudska prava LGBTI osoba u Crnoj Gori, kao i u regionu. Značajan problem predstavlja i nedovoljan iznos opredijeljenih budžetskih sredstava za nadležna ministarstva, kao i značajan nedostatak ljudskih resursa, što su kontinuirani problemi, konstatovani još i tokom implementacije Strategije za unapređenje kvaliteta života LGBTI osoba za period 2013-2018.³⁶

Rad Tima povjerenja Uprave policije i LGBTI zajednice

Tim povjerenja je važna spona između LGBTI zajednice i Uprave policije. Osim aktivnog učešća u sprovođenju mjera navedene Strategije i drugih aktivnosti usmjerenih na dodatnu senzibilizaciju policijskih službenika u radu sa pripadnicima LGBTI zajednice, Tim ima ulogu i u prepoznavanju modaliteta rješavanja pojedinačnih slučajeva krivičnih djela i prekršaja izvršenih na štetu LGBTI osoba. Tim povjerenja bavi se i drugim pitanjima od važnosti za rješavanje problema LGBTI osoba, a koje su u isključivoj ili djelimičnoj nadležnosti policije i MUP-a, i ima pravo da podnosi inicijative da, kada je to potrebno, sjednicama Tima prisustvuju i predstavnici drugih institucija i organizacija. Komunikacija NVO koje se bave promocijom i zaštitom prava LGBTI osoba i Uprave policije i MUP-a je kontinuirana i konstruktivna. Predstavici/e LGBTIQ organizacija koje su aktivno učestvovala u radu Tima povjerenja, navode da bi rad tima trebalo unaprijediti kroz kreiranje jasnih procedura rada, koje će definisati način rada Tima, način javnog istupanja o konkretnim problemima, način djelovanja, te učestalost i strukturu sastanaka. Jasne procedure rada bi mogle

³⁶ Izvještaj o implementaciji Strategije za unapređenje kvaliteta života LGBTI osoba za 2021. godinu, Kvir Montenegro, decembar 2021.

unaprijediti proaktivno djelovanje Tima, koje je neophodno radi jačanja povjerenja između Uprave policije i LGBTI zajednice.

Tim povjerenja takođe nije funkcionisao tokom 2023. godine. Na osnovu odgovora Ministarstva unutrašnjih poslova na zahtjev za SPI, pružena je informacija da je u toku reorganizacija Tima povjerenja, s obzirom da određeni broj članova nije više radno angažovan u Upravi policije ili ne pokriva određene funkcije, te da očekuju do kraja oktobra novi sastav Tima koji će pristupiti planiranim aktivnostima. Ova informacija nije podijeljena sa trenutnim članicama LGBTI organizacija, a do trenutka završetka ovog izvještaja, takođe, nije pružena dalja informacija o formiranju novog reorganizovanog Tima povjerenja.

Rad Zaštitnika ljudskih prava i sloboda u odnosu na ljudska prava LGBTI osoba

Zaštitnik u kontinuitetu predstavlja ključnu instituciju i saveznika u procesu unapređenja ljudskih prava LGBTI osoba. U proteklih godinu dana, predstavnici/e institucije Zaštitnika, kao i sam Zaštitnik, učestvovali su u brojnim događajima u okviru kojih su skrećali pažnju na kršenje ljudskih prava LGBTI osoba, naročito u odnosu na govor mržnje i zločin iz mržnje. Zaštitnik kreira i izvještaj o ljudskim pravima, te svom radu, te u tom procesu u kontinuitetu konsultuje predstavnike/ce LGBTI organizacija, ali i podržava Montenegro Pride.³⁷

U okviru 2023. godine, LGBTIQ organizacije smatrale su da postoji značajan prostor da se unaprijedi proaktivno djelovanje institucije Zaštitnika u odnosu na slučajeve diskriminacije, poput slučaja uvođenja diskriminatornih pravilnika o medicinski potpomognutoj oplodnji od strane Ministarstva zdravlja, kao i slučaja višegodišnje diskriminacije djece istopalnog para od strane Ministarstva unutrašnjih poslova. O ovim slučajevima će biti više govora u narednim poglavljima ovog izvještaja.

Saradnja sa lokalnim samoupravama

Tokom 2023, nastavljene su aktivnosti sa ciljem decentralizacije procesa unapređenja kvaliteta života LGBTI osoba, te senzibilizacije i saradnje sa lokalnim samoupravama.

Informacije pružene od strane **Ministarstva ljudskih i manjinskih prava** uključuju sljedeće aktivnosti sa lokalnim samoupravama:

- Dvodnevni trening o senzibilisanom radu sa LGBTIQ osobama za 10 službenika u jedinicama lokalne samouprave u Kolašinu

³⁷ <https://www.ombudsman.co.me/35012.news.html>

- Dvodnevni trening za 10 matičara/ki u cilju njihovog osposobljavanja za primjenu Zakona o životnom partnerstvu lica istog pola u Plužinama
- Posjeta i razgovori sa predstavnicima LGBT populacije u opštinama Bijelo Polje, Berane i Pljevlja, kao i Budva, Kotor i Tivat
- Izvršen monitoring implementacije do sada usvojenih lokalnih akcionih planova za unapređenje kvaliteta života LGBTI osoba
- Javno promovisani usvojeni lokalni akcioni planovi za unapređenje kvaliteta života LGBTI osoba i kreiran kalendar aktivnosti koje se planiraju sprovesti na lokalnom nivou
- Obuka 20 osoba zaposlenih u lokalnim samoupravama iz svih regiona Crne Gore u cilju unapređenja njihovih znanja i vještina za rad sa LGBTI osobama;
- Pružena podrška funkcionisanju Fokal point mreže lokalnih samouprava za promociju ljudskih prava LGBTI osoba koja je formirana 2020. godine
- Pružena podrška lokalnim samoupravama da kreiraju ili implementiraju lokalne akcione planove za borbu protiv homofobije ili transfobije
- Organizovanje 4 radionice za službenike lokalnih institucija i lokalne aktere koji se bave LGBT pravima
- Realizovane tri jednodnevne radionice za omladinske radnike/ce i predstavnike lokalnih samouprava o LGBT pravima, mehanizmima za njihovu zaštitu i pravima pacijenata;
- Urađena analiza i monitoring sprovođenja javnih politika i pružanja usluga LGBT zajednici u opštinama Ulcinj, Tuzi, Pljevlja i Rožaje

Rad na kreiranju nove Strategije za unaprjeđenje kvaliteta života LGBTI osoba u Crnoj Gori za period 2024-2028

Ministarstvo za ljudska i manjinska prava je tek 17. Oktobra 2023. Godine objavilo Javni poziv za predlaganje 3 predstavnika/ce NVO u RG za izradu Strategije oblast - LGBTI³⁸, na osnovu kojeg je objavljena lista predloženih predstavnika/ca³⁹, međutim **rješenje o formiranju Radne grupe još uvijek nije objavljeno**, te nije izvjesno kada će početi rad na izradi nove LGBTI Strategije. U prethodnim mjesecima, predstavnici/e LGBTI nevladinih organizacija su obavili razgovore sa ekspertima Savjeta Evrope, koji pružaju podršku Ministarstvu za ljudska i manjinska prava u ovom procesu, te sprovode evaluaciju implementacije Strategije. U junu 2023. godine, nekoliko NVO koje se bave ljudskim pravima LGBTI osoba, su kritikovale Ministarstvo za ljudska i manjinska prava, te odbile sastanak sa ministrom Gjekom, sa obrazloženjem da odbijaju protokolarnе sastanke, te zahtijevaju konkretne mjere u oblasti unapređenja ljudskih prava LGBTI osoba.⁴⁰ Organizacije su tvrdile da za svog mandata on nije imenovao direktora/ku direktorata za ljudska prava, dok je kontinuiranim neobezbjedivanjem potrebnih ljudskih, tehničkih i materijalnih resursa za puni rad na polju ljudskih prava dodatno onesposobio ministarstvo da se posvećeno

³⁸ <https://www.gov.me/clanak/javni-poziv-za-predlaganje-3-predstavnika-ce-nvo-u-rg-za-izradu-strategije-oblast-lgbti>

³⁹ <https://www.gov.me/clanak/lista-predstavnika-ca-nvo-koji-e-su-predlozeni-e-za-clana-icu-rg-strategija-lgbti>

⁴⁰ https://prcentar.me/clanak/grupa-nvo-potrebne-su-nam-konkretne-mjere-ne-protokolarni-sastanci/2359?fbclid=IwAR0h8nW0c8mk3GKYBD_4UcAhlqcKbKLSp7FyXPiKc4YYa15GKZ9jz1fQ2n0

bavi ljudskim pravima, zbog čega je sav posao na unapređenju ljudskih prava LGBTI osoba u Crnoj Gori pao na mali broj službenika/ca i aktivista/kinja, koji se već dugi niz godina bore sa vjetrenjačama. Ovo je za posljedicu imalo i zastoj u realizaciji Strategije za unapređenje kvaliteta života LGBTI osoba u Crnoj Gori, čija implementacija je skoro pa nepostojeća kada su u pitanju obaveze Vlade. Podaci pokazuju da najveći procenat implementacije, ali i monitoringa Strategije, upravo nose NVO, dok se svake godine skoro sve aktivnosti koje nose nadležne institucije ne implementiraju. Dodatno, konkretne aktivnosti na pripremi nove Strategije još uvijek nisu započele, što jasno ukazuje da će ovim nečinjenjem ministar u potpunosti zaustaviti unapređenje položaja LGBTI osoba – jer bez Vladine politike u odnosu na ovo nema ni značajnog poboljšanja položaja naših zajednica. Upravo zbog manjka kapaciteta, i rad na nacrtu Zakona o pravnom prepoznavanju roda baziran na samoodređenju teče značajno sporije od roka propisanog Strategijom za unapređenje kvaliteta života LGBT osoba 2019-2023, što znači da transrodna zajednica i dalje prolazi kroz nehumanu praksu prinudne sterilizacije. Ministar nadležan za ljudska prava je ćutao na homofobna i nezakonita postupanja drugih ministarstava i institucija – u prvom redu ministarstva zdravlja i ministarstva unutrašnjih poslova i nije pokazao ni brigu ni interesovanje da se nezakonita postupanja ovih ministarstava u odnosu na LGBTIQ osobe riješe. Ministar nije učinio ništa ni kada su u pitanju slučajevi ozbiljnih prijetnji smrću, kampanje raspirivanja mržnje, te napadi na aktiviste i profesionalce koji pružaju podršku LGBTI osobama. Uz sve ovo, ministar nije pokazao interesovanje za činjenicu da Vlada nije uradila skoro ništa značajno pomena kada je u pitanju usklađivanje povezanih zakona sa Zakonom o životnom partnerstvu lica istog pola. **Nakon ovog reagovanja, primijećen je aktivniji angažman ministra u odnosu na ovu oblast, te resora koji vodi, u odnosu na dio navedenih tema. Međutim, uprkos tome, kao što ovaj izvještaj pokazuje, brojne obaveze i dalje nijesu završene.**

Obuke za institucije u odnosu na ljudska prava LGBTI osoba

Kada je u pitanju podizanje kapaciteta službenika/ca za adresiranje slučajeva nasilja i diskriminacije, Ministarstvo unutrašnjih poslova je u odgovoru na zahtjev za SPI, pružilo sljedeće informacije:

U proteklom periodu **Ministarstvo unutrašnjih poslova** je u saradnji sa partnerima organizovalo niz obuka koje su pohađali policijski službenici a koje se odnose na zaštitu LGBTQI osoba:

- „Jačanje nacionalnog odgovora na zločine iz mržnje, govor mržnje i diskriminaciju LGBTIQ osoba“, 04-05.02.2023. god, u organizaciji NVO LGBT Foruma Progres, Danilovgrad, 7 službenika/ca (6m, 12ž);
- „Jačanje nacionalnog odgovora na zločine iz mržnje, govor mržnje i diskriminaciju LGBTIQ osoba, 11-12.02.2023. god, u organizaciji NVO LGBT Foruma Progres, Kolasin, 7 službenika/ca (6m, 12ž);
- Obuka za graničnu policiju i službenike/ce koji su u kontaktu sa strancima koji dolaze iz ratom pogođenih područja (sa fokusom na LGBTIQ), 26-28.02.2023. god, u organizaciji Juventasa, Budva, 4 službenika (4m);
- Obuka o procesuiranju zločina iz mržnje sa posebnim fokusom na LGBTIQ zajednicu, 08-09.05.2023. god, u organizaciji CEDEM-a, Kolasin, 23 službenika/ca (19m, 4ž);

Kako je odgovor na zahtjev za SPI stigao 12. oktobra 2023. godine, Ministarstvo unutrašnjih poslova daje podatak da će do kraja oktobra za policijske službenike biti organizovane:

- Obuka na temu "Diskriminacija ima isto značenje za sve", u sklopu Škole političkih studija (SPS), u okviru Modula o ljudskim i manjinskim pravima - sa fokusom na LGBT zajednicu. Inicijativa mladih za ljudska prava (YIHR) ovaj seminar organizuje u okviru projekta "Ljudska prava ne poznaju seksualnu pripadnost - diskriminacija ima isto značenje za sve". Seminar će se održati od 13. do 15. oktobra, u hotelu Otrant, u Ulcinju.
- Obuka „Senzibilno postupanje prema LGBTIQ osobama“, koji će se održati u hotelu Bianca u Kolasinu, od 9-1 oktobra, u organizaciji CEMI-a
- Obuka policijskih službenika koji postupaju po prijavama za govor mržnje i zastupnika Uprave policije za pokretanje prekršajnog postupka sa ciljem povećanja korišćenja dostupnih pravnih instituta borbe protiv govora mržnje usmjerenog ka LGBTI zajednici, 28-29. oktobra, Kolašin, u organizaciji LGBT Forum Progres.

Informacije pružene od strane **Ministarstva ljudskih i manjinskih prava** uključuju sljedeće obuke:

- Održana 2 predavanja za učenike Policijske akademije
- 6 javnih časova za studente pravnih i političkih nauka
- Kreiran plan i program obuke policijskih službenika koji postupaju po prijavama za govor mržnje;
- Organizovan trodnevni seminar za najmanje 12 sudija, tužilaca i službenika Uprave policije
- Organizovane obuke za 25 predstavnika policije i službenike ZIKS-a za efikasnu i efektivnu primjenu normativnog okvira za zaštitu ljudskih prava LGBTI osoba
- Realizovana obuka za članove nadležnih institucija o adekvatnom i efikasnom javnom predstavljanju i zastupanju Zakona o pravnom prepoznavanju roda zasnovanog na samoodređenju;
- Sprovedena 1 obuka za 15 policijskih službenika koji postupaju po prijavama za govor mržnje i zastupnika Uprave policije za pokretanje prekršajnog postupka sa ciljem povećanja korišćenja dostupnih pravnih instituta borbe protiv govora mržnje usmjerenog ka LGBT zajednici;

DRUŠTVENO PRIHVATANJE LGBTI OSOBA U CRNOJ GORI

U toku 2023. godine, nije bilo objavljenih istraživanja koji su se konkretno bavili stavovima opšte javnosti o LGBTI osobama, već je ovo pitanje adresirano kroz opšta istraživanja stavova i vrijednosti građana i građanki. Jedno od takvih istraživanja je i istraživanje koje je uradila organizacija CEDEM, a koje konstatuje da je prema pripadnicima/cama LGBTIQ+ zajednice, je stepen distance preko 54%.⁴¹ Takođe, istraživanje koje je uradila organizacija Centar za demokratsku tranziciju u saradnji sa agencijom Damar⁴² koje bilježi porast broja građana koji smatraju da je homoseksualnost bolest i mentalni poremećaj (51% u odnosu na 30% iz 2022. godine u istom istraživanju pomenute organizacije).

Uprkos nepostojanju istraživanja, iskustva LGBTIQ zajednice svjedoče značajno o stepenu društvenog prihvatanja, što se može primijetiti i kroz različite slučajeve govora mržnje, zločina iz mržnje, ali i istraživanja sprovedena od strane LGBTIQ organizacija.

Istraživanje “Osnaživanje transrodnih, rodno varijantnih i interpolnih žrtava nasilja: Istraživanje o potrebnim psihosocijalnim programima podrške TIRV žrtvama nasilja”⁴³, koje je sprovedla Asocijacija Spektre, 2023. godine, je pokazalo da svi/e učesnici/e istraživanja, odnosno 100% uzorka svjedoči da su u poslednjih 5 godina bili lično maltretirani od strane nekoga ili grupe zbog bilo kojeg razloga, na način koji ih je zaista uvrijedio ili uznemirio. Isto istraživanje pokazuje da u odnosu na proživljena iskustva nasilja, 62,5% ispitanika navodi da su doživjeli prijetnje fizičkim nasiljem. Pokušaj fizičkog nasilja ili fizičko nasilje, poput udaranja, šutiranja i prebijanja, kao i bacanja stvari na njih, doživjelo je 37,5% ispitanika/ca. Prijetnje putem telefona doživjelo je 31,3% ispitanika/ca, a oštećenje ili krađu lične imovine doživjelo je 25% ispitanika/ca, dok je 12,5% njih doživjelo prijetnje oružjem. Iskustva pokušaja silovanja ili drugog seksualnog nasilja navodi jedna četvrtina (25%) ispitanika/ca, a nešto manje od petine (18,8%) njih doživjelo je silovanje ili seksualno nasilje. Među problemima, za koje smatraju da ih je najprije potrebno obraditi i riješiti, a tiču se zajednice transrodnih/interpolnih/rodno varijantnih osoba, na prvom mjestu su, za najveći broj učesnika/ca u istraživanju, donošenje zakona o rodnom identitetu (81.3%) i bolja primjena zakona o zabrani diskriminacije (81.3%). Nadalje, isto istraživanje pokazuje da 62.5% ispitanika ima potrebu za više mogućnosti za zapošljavanje, kao i da smatraju da je neophodna dalja borba protiv diskriminacije na radnom mjestu (75%).

Analiza “JEDNAK PRISTUP PRAVDI ZA LGBTIQ+ OSOBE U CRNOJ GORI - MIT ILI DOSTIŽNA STVARNOST?”⁴⁴, sprovedena od strane LGBTIQ Asocijacije Queer Montenegro, pruža kvalitativne podatke koji se odnose na prenošenje iskustava LGBTIQ+ osoba kao i analizu empirijskih podataka prijavljenih slučajeva diskriminacije i nasilja nad LGBTIQ+ osobama. Analiza ukazuje da su LGBTIQ+ osobe upoznate sa zakonskim okvirom zaštite i servisima podrške, i pojedini su ih i koristili ali su svi obeshrabreni da to čine zato što smatraju da kazne ne odgovaraju počinjenom djelu i nemaju povjerenja u nadležne institucije. LGBTIQ+ osobe su obeshrabrene što čak i u situacijama kada se osnaže dovoljno da prijave pretrpljeno nasilje i izdrže pritiske raznih procedura, sve se završi sankcijama kojima po njihovom mišljenju nije

⁴¹ <https://www.cedem.me/uncategorized-me/objavljeni-rezultati-istrazivanja-javnog-mnjenja-politicka-participacija-gradana-ki-crne-gore/>

⁴² <https://www.slobodnaevropa.org/a/antizapadni-narativ-i-konzervativizam-crna-gora/32312346.html>

⁴³ https://asocijaciaspektra.files.wordpress.com/2023/07/istrazivanje_velika-publikacija_finalno.pdf

⁴⁴ <https://www.portalanalitika.me/clanak/knezevic-jednak-pristup-pravdi-za-lgbtqi-osobe-kljucan-za-zastitu-njihovih-prava>

zadovoljena pravda, odnosno kako navodi neuokvirena pripadnica zajednice „prijaviš, opušiš se, advokati, vučeš se po sudovima, i kao osoba može da dobije opomenu od naše države“. LGBTIQ+ osobe se ne osjećaju u potpunosti slobodno da javno izražavaju svoju seksualnu orijentaciju ili rodni identitet jer smatraju da u crnogorskom društvu to nije dovoljno prihvatljivo, mada neke osobe navode da je to selektivno, a sve su saglasne da se radi prvenstveno o ličnoj bezbjednosti i strahu.⁴⁵

⁴⁵ Autor ovog izvještaja je u posjedu analize, koja je citirana. Zbog činjenice da je website Queer Montenegro u izradi, analiza nije dostupna na web stranici.

STAVOVI LGBTIQ OSOBA O PRIMJENI NORMATIVNOG OKVIRA ZAŠTITE NJIHOVIH LJUDSKIH PRAVA

Fokus grupama sprovedenim za svrhe ovog istraživanja, prisustvovalo je 13 LGBTIQ osoba starosne dobi između 18 i 31 godinu, odnosno prosječno 25 godina. Svi/e ispitanici/e trenutno žive u centralnoj regiji Crne Gore. Kada je u pitanju obrazovni profil, šestoro njih je završilo srednju školu, šest ih je završilo fakultet, a jedna osoba je završila je osnovnu školu. U nastavku slijede rezultati kvalitativnog istraživanja koje je sprovedeno kroz fokus grupe.

Poznavanje zakona koji se odnose na zaštitu prava LGBTIQ osoba u Crnoj Gori:

Svim učesnicima/ca fokus grupa poznati su Zakon o zabrani diskriminacije i Zakon o životnom partnerstvu lica istog pola, dva učesnika navode da poznaju Zakon o rodnoj ravnopravnosti, dok dva prepoznaju i da zakonski okvir prepoznaje da Krivični zakonik prepoznaje zločin iz mržnje kao otežavajuću okolnost pri donošenju odluke o kazni za počinjeno djelo.

Učesnici/e vjeruju da ostali zakoni koji se odnose na omogućavanje i zaštitu različitih prava, kao i Ustav, ne tretiraju, odnosno ne pominju, specifično LGBTIQ osobe, već im garantuju građanska prava kao i opštoj populaciji.

Percepcija učesnika/ca o implementacija zakona koji štite prava LGBTIQ osoba:

Osam od trinaest učenika/ca saopštava da su mišljenja da se ni jedan od navedenih zakona ne implementira adekvatno, dok preostali/e učesnici/e ne iznose stav.

Svi/e učesnici/e koji su iznijeli/e stav saglasni/e su u tome da vjeruju da nekoliko faktora doprinosi neadekvatnoj implementaciji ovih zakona. Među najvažnijim faktorima smatraju da su nedostatak svijesti i znanja kod zaposlenih u institucijama nadležnim za implementaciju zakona (tužilaštvo, sudovi) da prepoznaju i prioritizuju diskriminaciju i nasilje koje doživljavaju LGBTIQ osobe, ali i ostale društvene grupe (prvenstveno žene) te da dodatno ne postoji praksa prepoznavanja otežavajućih okolnosti mržnje kod zločina počinjenih na osnovu pretpostavljene ili stvarne seksualne orijentacije ili rodnog identiteta, zatim činjenica da LGBTIQ osobe nemaju povjerenja ka institucijama (što ih obeshrabruje da prijave slučajeve nasilja i diskriminacije) i na kraju strah koji LGBTIQ osobe osjećaju u vezi sa prijavljivanjem (privlačenje neželjene pažnje, neželjeno autovanje, "osveta" nasilnika nakon što sazna za prijavu, isl.)

"Mislim da se ne sprovode zakoni koji nas štite od nasilja generalno, pogotovo kada je u pitanju nasilje nad ženama. Ljudi nemaju volju da prijave jer nemaju povjerenja u institucije, pa samim tim nema ni dovoljno dobre statistike o tome koliko se zakoni primjenjuju.. Obeshrabrenost je među građanima da prijave." - Nebinarna osoba, 31

“Cjelokupni pravosudni sistem je u lošoj situaciji kada je to u pitanju jer u njima rade ljudi koji imaju svoje predrasude, svoje zaključke donose u odnosu na njihovo okruženje koje je vjerovatno homofobno.” - Lezbejka, 29

Slučajevi nasilja i diskriminacije

Slučajevi nasilja i diskriminacije koje su učesnici/e prijavili/e nije bilo, ali su podijelili brojna iskustva ljudi u njihovom bliskom okruženju.

Učesnici/e su podijelili/e znanje o slučajevima koji su prijavljeni i o slučajevima koji nijesu. Kada su u pitanju slučajevi koji nijesu prijavljeni, po informacijama koje oni posjeduju, razlog za donošenje ove odluke su strah od prisilnog autovanja i/ili dodatnog nasilja. Kada su u pitanju slučajevi koji jesu bili prijavljeni, po informacijama koje učesnici/e posjeduju, nijedan nije bio procesuiran u skladu sa očekivanjima žrtava, reakcija institucija je potpuno izostala (nakon prijave slučaja prijetnje smrću), zločin nije okarakterisan kao zločin iz mržnje (iako su bili prisutni jasni elementi istog), tokom suđenja su se zaposleni/u sudu transrodnoj osobi obraćali imenom koje osoba ne koristi (prije i nakon promjene imena u ličnim dokumentima), nakon prijave fizičkog nasilja donesena je presuda u korist žrtve, ali je počinitelj za djelo dobio uslovnu osudu.

Nekoliko učesnika/ca grupe izjasnilo se da vjeruje da se prijavljeni slučajevi nasilja i diskriminacije bolje, brže i adekvatnije procesuiraju onda kada postoji pritisak javnosti da se isto desi, odnosno kada žrtva javno govori o proživljenom nasilju i/ili diskriminaciji, te kada ima jasnu podršku nevladinih organizacija koje se bave zaštitom prava LGBT osoba. Dodatno navode da uviđaju veću responzivnost i odgovornost kod institucija zaduženih za zaštitu prava onda kad postoji medijska pažnja ili pritisak.

“Ja primjećujem da najčešći slučajevi koji budu procesuirani su slučajevi ljudi koji su da kažem “vidjeni”, uradiće se nešto jer se institucije plaše medijskog pritiska” - Biseksualna žena, 22

“Ne bi trebalo da smo primorani da budemo medijski ispraćeni da bi se slučajevi procesuirali.” - Nebinarna osoba, 31

Nivo povjerenja koji LGBT osobe osjećaju u odnosu na institucije zadužene za sprovođenje zakona koji se tiču zaštite prava

Dvanaest od trinaest učesnika/ca podijelilo je da uprkos činjenici da ne osjećaju povjerenja ka ni jednoj od institucija zaduženih za zaštitu njihovih prava (navode policiju, sudove i tužilaštvo) vjeruju da bi prijavili svaki oblik fizičkog nasilja, te bilo koji oblik verbalnog ili emotivnog nasilja koji se kontinuirano dešava u porodici ili na poslu. Jedan učesnik podijelio je da je trenutno u situaciji kontinuiranog nasilja, ali da nije spreman da ga prijavi, u odnosu na šta ne dijeli razloge.

Nekoliko učesnika/ca podijelilo je da vjeruje da je u privilegovanoj poziciji kada su u pitanju njihova očekivanja od institucija odnosno njihove reakcije ukoliko bi prijavili diskriminaciju ili nasilje. Kao razlog privilegovanosti o kojoj govore navode činjenicu da su javno vidljivi/e kao aktivisti/kinje za prava LGBT osoba, te bi reagovali na ove slučajeve u saradnji sa nevladinim sketorom.

“Prijavio bih svaku vrstu nasilja iako nemam uopšte povjerenje prema bilo kojoj instituciji.” – Gej muškarac, 25

Percepcija LGBT osoba o primjeni Zakona o životnom partnerstvu lica istog pola

Svi/e učesnici/e su saglasni/e da se Zakon ne primjenjuje adekvatno, odnosno da nije moguće da Zakon bude adekvatno primijenjen zbog neusaglašenosti ovog Zakona sa drugim zakonima koji bi omogućili prava koja Zakon o životnom partnerstvu lica istog pola garantuje.

Dodatno, neki/e od učesnika/ca kao pozitivan aspekt primjene navode da su lično svjedočili/e ceremonijama sklapanja registrovanog partnerstva, te da su matičari/ke zaduženi/e za eremoniju bili/e u potpunosti poštujući/e prema parovima koji su sklapali partnerstva.

“Zakoni povezani sa ovim zakonima su trebali odavno da se usklađeni očigledno je da to nikoga u institucijama ne zanima.” - Gej muškarac, 25

“Možemo samo da se upišemo u matičnu knjigu.” - Lezbejka, 29

Percepcija LGBT osoba o mogućnosti usvajanja Zakonu o pravnom prepoznavanju roda

Polovina učesnika/ca navodi da je upoznata sa činjenicom da je nacrt ovog Zakona u toku, te da razumiju koja prava bi njegovo usvajanje omogućil. Ista grupa ljudi konstatuje da vjeruje da je usvajanje od izuzetnog značaja prvenstveno za zajednicu transrodnih osoba, ali i cijelo društvo.

Ostali/e učesnici/e se ne izjašnjavaju ili saopštavaju da nijesu sigurni šta bi tačno ovaj Zakon omogućio.

“Nije poenta da političari i donosioci odluka nama pomažu, njihova je obaveza da usvoje ovaj Zakon. Na to ne treba niko da ih nagovara, da se čeka pritisak institucija Evropske unije ili bilo šta drugo.” - Biseksualna žena, 30

“Taj Zakon je trebao da bude usvojen do kraja ove godine a to se nije desilo zbog različitih izgovora, odnosno bespotrebnog odugovlačenja procesa.” - Transrodna žena, 24

Iz priloženog očigledno je da su članovi/ce LGBTIQ zajednice koji/e su prisustvovali fokus grupama prilično dobro informisani o Zakonima koji se odnose na zaštitu od diskriminacije i nasilja, kao i onih koji (bi trebalo) da im omogućе pravo na sklapanje registrovanih partnerstava. Učesnici/e su upoznati/e i sa brojnim instancama neadekvatnog sprovođenja navedenih zakona, te dodatno instancama u kojima su službenici/e različitih institucija zaduženih za sprovođenje ovih zakona postupali nepoštujući ili diskriminativno prema članovima/cama zajednice, kao i činjenice da zakoni često ni nemaju priliku da budu primijenjeni jer se značajan broj slučajeva i dalje ne prijavljuju iz različitih razloga. Većina njihovih zapažanja i iskustava su potpunosti u skladu sa opštim stanjem opisanim u drugim segmentima izvještaja, te situacija koju dokazuju druga istraživanja.

LGBTIQ OSOBE U MEDIJIMA

Tokom 2023. godine Agencija za elektronske medije predstavila je rezultate Istraživanja „Inicijativa za inkluzivno izvještavanje.“ Cilj ovog Istraživanja bio je da se provjere stavovi društveno ranjivih grupa o temi inkluzivnog izvještavanja u Crnoj Gori, s obzirom na činjenicu da su određene društveno ranjive grupe (osobe s invaliditetom, LGBTIQ, Romi, žene, ekonomski ugrožene porodice, stanovnici ruralnih područja i sl.) isključene iz javnog diskursa u odnosu na značajne teme, te da se spominju isključivo u okviru posebnih sadržaja, čime se dodatno doprinosi njihovoj marginalizaciji i segregaciji u društvu. Nakon sprovedenog Istraživanja, opšti zaključak je da su mediji napravili pozitivne pomake kada je inkluzivno izvještavanje u pitanju, ali da ovi pomaci nijesu dovoljni i da dodatno postoji veliki prostor za poboljšanje i unapređenje izvještavanja. Nakon predstavljanja rezultata sprovedenog istraživanja, Agencija za elektronske medije organizovala je obuku za predstavnike medija u Crnoj Gori u cilju unapređenja inkluzivnog izvještavanja, na temu „Inkluzivno medijsko izvještavanje – davanje glasa marginalizovanoj zajednici.“ Obuku je realizovala prof. dr Marina Tuneva, medijska ekspertkinja, s ciljem podizanja svijesti i jačanja kapaciteta medija kada je u pitanju inkluzivno izvještavanje u Crnoj Gori.⁴⁶

Međutim, kako nijesu rađene studije o prisutnosti LGBTIQ tema u medijskom izvještavanju tokom 2023. godine, za ovaj izvještaj je važno konstatovati osvrt LGBTIQ nevladinih organizacija u odnosu na medijsko izvještavanje o ljudskim pravima LGBTIQ osoba u Crnoj Gori, koje tvrde da u kontinuitetu opada zainteresovanost medija za LGBTIQ pitanja, da Vlada opšte nerazumijevanje važnosti ljudskih prava LGBTIQ osoba za demokratiju i vladavinu prava, te da se LGBTIQ osobama uglavnom daje platforma za razgovor o LGBTIQ temama, čime se održavaju u marginalizovanom položaju. Tokom 2023. godine, Nевladine organizacije QueerMontenegro, Asocijacija Spektra, Nvo Juventas i Udruženje STANA pozvale su Savjet, uredništvo i direktora RTCG da preispitaju odluku o emitovanju emisije „Grad koji volim“ autora Matije Milačića, koji je, kako su saopštili, javnosti poznat po mizoginim i homofobnim izjavama.⁴⁷ Na ovo saopštenje je odgovorila članica Savjeta RTCG-a Milica Špajak, odbijajući odgovornost za nereagovanje na postavljanje spornog autora u program Javnog servisa, te pozvala organizacije da prijave novinara, ukoliko smatraju da postoji sumnja da autor izjavljivao homofobne i mizogine stavove.⁴⁸ Ovakav stav Savjeta RTCG-a zabrinjava, jer iako Savjet ne određuje uređivačku politiku, ima pravo da reaguje na svaku indiciju da se krše standardi poštovanja ljudskih prava.

Kako Ministarstvo za ljudska i manjinska prava izvještava, veliki broj aktivnosti koji uključuju informisanje javnosti o LGBTI temama, sprovele su nevladne organizacije, i to:

- 4 info sesije za mlade iz LGBT zajednice;
- Dodijeljene nagrade za 3 najbolja književno-umjetnička rada (priča, esej, crtež ili slika koji promovišu prevenciju diskriminacije i nasilja prema LGBTIQ osobama...) i dodijeljene nagrade autorima;

⁴⁶ <https://aemcg.org/wp-content/uploads/2023/04/AEM-predstavila-rezultate-istrazivanja-inkluzivno-izvjestavanje-medija.pdf>

⁴⁷ https://www.prcentar.me/clanak/grupa-nvo-javni-servis-promovie-mizoginiju-homofobiju-i-podravaoce-zvanine-rusije/2178?fbclid=IwAR1ebFWc5_fJct8rvJuUBZP8OvBW26D2NUMjG5zFVfxjhkUEVOyyfYIII8M

⁴⁸ <https://www.vijesti.me/vijesti/drustvo/638612/spajak-ako-postoji-sumnja-u-milaciceve-izjave-i-stavove-prijavite-ga-nadleznim-organima>

- Gostovanja u studiju i intervjui sa predstavnicima i pripadnicima LGBT populacije, medijima, NVO koji se bave ovim problemima, kao i Lokalne uprave, Ministarstvo, ljudskih i manjinskih prava (naročito LGBT)
- Informativni sajt o zakonskim pravima i mehanizmima zaštite LGBTIQ prava
- Informisano preko 2000 mladih od 13-18 godina o pravima i kulturi LGBTI zajednice (putem medija i društvenih mreža);
- Izrađen i distribuiran informator o prevenciji, prepoznavanju i prijavljivanju govora mržnje
- Izrađen i distribuiran informator „Kako do istopolnog partnerstva u Crnoj Gori“;
- Izrađen i distribuiran vodič za omladinske radnike i radnice
- Izrađen Priručnik e-aktivizma protiv homofobije/bifobije/transfobije;
- Kampanja „E-aktivizmom protiv govora mržnje prema LGBTIQ osobama“; osmišljena, producirana i snimljena minimum 3 podkasta i promovisana na youtube kanalu i društvenim mrežama; organizovane 3 tribine u 3 regije;
- Kampanja o podizanju svijesti javnosti o ljudskim pravima LGBTIQ osoba
- Kampanja o pravu na samoodređenje za opštu javnost
- Kreirana dva edukativno-promotivna video sadržaja u cilju promocije nediskriminacije i zaštite mentalnog zdravlja LGBTI osoba;
- Kreirana Instagram stranica namijenjena suzbijanju govora mržnje prema LGBTI zajednici. Najmanje 30 objava u toku projekta. Instagram stranica promovisana .
- Kreirana kampanja sa minimum 10 poruka kao aktivizam protiv govora mržnje i promocija prava LGBTIQ osoba;
- Kreirana kampanja u cilju promocije principa nediskriminacije i zaštite mentalnog zdravlja LGBTI osoba u CG. Kreirana 3 medijska saopštenja u tematskim oblastima kampanje. Kreirano 3 do 5 objava na društvenim mrežama u tematskim oblastima ove kampanje. Realizovano najmanje jedno gostovanje u medijima (radio ili TV emisija) u tematskoj oblasti kampanje; Video sadržaj promovisan online putem, na društvenim mrežama; te putem nacionalnog Javnog servisa (RTCG) distribuiran među ciljnim grupama kao prepoznati sadržaj od javnog značaja.
- kreirano 5 kolumni kao e-aktivizam za prava LGBTIQ osoba;
- Kreirano, štampano i distribuirano 500 primjeraka publikacije „Analiza prijavljenih slučajeva govora mržnje za period od 12 mjeseci,
- Objavljena 4 medijska saopštenja o broju prijavljenih slučajeva govora mržnje;
- Okrugli sto - „Javno mnjenje i mediji“
- Organizovano minimum 6 večeri filma, literarnog i likovnog LGBTI izraza u trajanju od 3 mjeseca u cilju promovisanja LGBTI kulture za minimum 50 mladih od 15-35 godina;
- Podijeljeno preko 1000 flajera o pravima LGBT osoba
- Proizvedeni TV prilozi o LGBTI ZAJEDNICI u Crnoj Gori;
- Promocija LGBTI kulture na minimum 3 društvene mreže i 5 medija;
- Promotivna kampanja sa ključnim porukama – set manjih aktivnosti koje su usmjerene ka promociji LGBTI zajednice u Crnoj Gori;;

- Razvijena i pripremljena metodologija za monitoring digitalnog nasilja i govora mržnje prema LGBTI osobama na društvenim mrežama putem CrowdTangle platforme, kao i na online portalima
- Realizacija 3 studio emisije na crnogorskom jeziku.
- Realizacija kampanje o značaju podizanja svijesti o ljudskim pravima i sprječavanju govora mržnje. Promocija eliminisanja diskriminacije LGBT osoba u zajednicama.
- Realizovana jedna epizoda YOU TUBE emisije koje imaju za cilj da se podigne nivo svijesti građana/ki o pravima LGBTI osoba, kao i njihovom položaju u društvu
- Sproveden dvanaestomjesečni monitoring internet prostora u kontekstu slučajeva govora mržnje upućenog ka LGBTI zajednici;
- Sproveden monitoring društvenih medija putem CrowdTangle platforme. Sproveden monitoring internet portala. Izvršen monitoring najmanje 3 online portala. Prikupljeni podaci korišteni za pisanje studije i kreiranje sadržaja za kampanju suzbijanja govora mržnje.
- Sprovedena jedna kampanje podizanja svijesti o ljudskim pravima LGBTI osoba, kao i njihovom položaju u društvu
- Tribina – „Borba protiv govora mržnje na internetu i društvenim mrežama i značaj medija"

Na kraju, važno je naglasiti, da je Ministarstvo kulture i medija, odbilo zahtjev za slobodan pristup informacijama, putem kojeg je CEDEM, za svrhu sprovođenja ovog izvještaja, tražio informacije o stepenu implementacije aktivnosti za koje je ovo ministarstvo nadležno, u okviru Akcionog plana LGBTI Strategije za 2023. godinu, te o stepenu implementacije aktivnosti iz Akcionog plana za rodnu ravnopravnost za 2023. Godinu, a koje se odnose na lezbejke, biseksualne i kvir žene, kao i osobe drugačijih polnih i rodnih identiteta, pod obrazloženjem da bi pružanje ove informacije podrazumijevalo sačinjavanje nove informacije.

ODNOS POLITIČKIH PARTIJA PREMA LGBTIQ OSOBAMA

Znanje političkih partija, ali i njihovo bavljenje LGBTI temama u svojim političkim agendama je i dalje na značajno niskom nivou.

Studija iz 2016. koju su sproveli CEMI, NVO Juventas i Kvir Montenegro, procjenjivala je stavove o učešću LGBT populacije među kandidatima/kinjama za poslaničke funkcije. Rezultati su pokazali da 40% ispitanika ne zna da li je transrodnost bolest, dok skoro 80% ispitanika/ca nema stav o tome da li trans osoba ima pravo na promjenu imena i oznake pola u ličnim dokumentima bez operativnog zahvata.⁴⁹ Nadalje, ovakvi stavovi bi mogli negativno uticati na donošenje Zakona o pravnom prepoznavanju roda na osnovu samoodređenja, koje tek predstoji.⁵⁰ LGBTIQ osobe su još uvijek rijetko uključene u politike rodne ravnopravnosti koje sprovode političke stranke i donosioci odluka. **Ovo uključenje LBTQ žena, ali i transrodnih osoba, kao i uopšte LGBTIQ osoba, najviše je vidljivo bilo kroz zasijedanje Ženskog parlamenta, kao i rad Odbora za rodnu ravnopravnost.**

Uprkos činjenici da Nacionalna strategija rodne ravnopravnosti 2021-2025 po prvi put uključuje pitanja transrodnih, rodno varijantnih i interpolnih osoba, **Crna Gora još uvijek nema poznatog/u LGBTIQ+ političara/ku, koji otvoreno razgovaraju o toj temi ili daju doprinos unapređenju ljudskih prava LGBTIQ osoba.**⁵¹ Ovakva situacija je indikativna, naročito kad se uzme u obzir pozitivan podatak iz istraživanja Centra za građansko obrazovanje (CGO) iz 2022. godine koje je pokazalo da 10% javnosti ima pozitivnije mišljenje o otvorenoj LGBT političkoj ličnosti, a da 53% njih ne bi promijenilo svoje mišljenje o političkoj ličnosti koju su podržali, ako se izjasni kao LGBTI. Prisutan je trend rasta podrške političkim akterima koji se bave LGBT pravima u odnosu na 2016. godinu⁵²

Tokom 2023. godine, primijećena je skoro potpuna nezainteresovanost političkih partija za uključivanje LGBTI pitanja u svoje političke agende, što je indikativno i kroz njihove političke programe, ali i njihovu retoriku tokom kampanja za parlamentarne i predsjedničke izbore. Tradicionalno, političke partije su bile aktivne kroz događaje koji su se dešavali kroz Nedelju Ponosa 2023⁵³, kroz prisustvo Montenegro Prajdu. Na Prajdu su bili ministar za ljudska i manjinska prava Fatmir Dekaj i ministarka ekologije Ana Novaković Durović, zatim poslanik Pokreta Evropa SAD Vasilije Čarapić (u tom trenutku odbornik Skupštine Glavnog grada), te bivši gradonačelnik Podgorice i poslanik Demokratske partije socijalista Ivan Vuković.⁵⁴

⁴⁹Moja prava su vaša prava: Istražite stavove kandidata za poslaničke funkcije od značaja za LGBT populaciju u Crnoj Gori. (2017). Queer Montenegro, NVO Juventas, Centar za monitoring i istraživanje, Podgorica. Dostupno na adresi: <http://cemi.org.me/wp-content/uploads/2017/05/CCS-LGBT-Crna-Gora-2017-Final.pdf>

⁵⁰Po informacijama pruženim od strane Ministarstva za ljudska i manjinska prava, nacrt zakona bi Vlada trebalo da usvoji u prvoj polovini 2024. godine, nakon čega bi trebao da se nađe u skupštinskoj proceduri.

⁵¹<https://prcentar.me/clanak/politika-participacija-lgbtq-osoba-u-crnoj-gori-na-niskom-nivou/2132>

⁵²ISTRAŽIVANJE JAVNOG MNJENJA O PERCEPCIJAMA PREMA LGBTIQ OSOBAMA. (2022). Centar za građansko obrazovanje, IPSOS. Dostupno na: https://media.cgo-cce.org/2022/06/LGBTIQ-sloboda-bez-etiketa_Istrazivanje-javnog-mnjenja-F.pdf

⁵³<https://www.facebook.com/Queer.Montenegro/posts/pfbid0Nw8Qe6AVwBjXJYxxn3qdRpHh9NWp7Kce43UfaVueMxJc2g15MthRm9wVyTQiwrl>

⁵⁴<https://www.slobodnaevropa.org/a/prajd-crna-gora-podgorica-samoodredjenje/32648089.html>

ZAŠTITA OD DISKRIMINACIJE I NASILJA

Na osnovu dobijenih informacija u odnosu na zahtjeve za slobodan pristup informacijama, institucije odgovorne za zaštitu od diskriminacije i nasilja pružaju sljedeće podatke o broju slučajeva diskriminacije i nasilja na osnovu pretpostavljene ili stvarne seksualne orijentacije i/ili rodnog identiteta:

INSTITUCIJA ZAŠTITNIKA LJUDSKIH PRAVA I SLOBODA:

Za period 2022. i 2023. godina u radu je bilo 19 predmeta zbog diskriminacije po osnovu pola, promjene pola i interseksualnih karakteristika, od čega je u četiri (4) predmeta utvrđena diskriminacija i/ili povreda drugog prava i date su preporuke; u jednom (1) nije utvrđena diskriminacija niti povreda drugog prava; jedan (1) predmet je okončan ukazivanjem, a jedan (1) spajanjem. U šest (6) predmeta nije postupano jer pritužba nije dopunjena u ostavljenom roku, a ni nakon isteka; u dva (2) nije postupano zbog nenadležnosti, dok su četiri (4) predmeta u radu.

SUDOV I ZA PREKRŠAJE U PODGORICI I BIJELOM POLJU (BUDVA NIJE ODGOVORILA):

- Pred sudom za prekršaje u Bijelom Polju u 2023. godini, podnijeto je **6** zahtjeva za pokretanje prekršajnog postupka koji se odnose na percipiranu seksualnu orijentaciju i/ili rodni identitet. Nijedan postupak nije pravosnažno okončan.
- Pred sudom za prekršaje u Podgorici, pokrenut je i vodi se **1** prekršajni postupak zbog počinjenog prekršaja iz člana 19 Zakona o javnom redu i miru (prekršaj u kojem se tretira prekršaj u odnosu na seksualnu orijentaciju lica), a koji je u toku. Sud takođe pruža podatak da u okviru istog, u periodu 2020-2023. godine, nije bilo pokrenutih prekršajnih postupaka zbog prekršaja iz člana 9a, člana 17 i člana 17a Zakona o zabrani diskriminacije.

OSNOVNI SUDOV I:

- Osnovni sud u **Kolašinu** daje podatak da je još uvijek aktivan slučaj započetom 2019. Godine, u krivičnom postupku za djelo iz čl. 399 Krivičnog zakonika, na koji predmet u više navrata ulagana žalba i isti nije još uvijek pravosnažno okončan, a radi se o oštećenom koji je pripadnik LGBTI zajednice.
- Osnovni sud u **Kotoru** ne vodi ovu evidenciju, ali je u obraćanju Sudskom savjetu došao do podatka da postoje **2 predmeta** koja adresiraju član 42a, te da je jedan od njih i dalje aktivan, dok je u drugom donesena prvostepena presuda, ali postupak nije pravosnažno okončan jer je u toku postupak po žalbi. Sud odbija da pruži informaciju o parničnim predmetima u slučajevima govora mržnje sa obrazloženjem da bi to zahtijevalo sačinjavanje nove informacije.
- Osnovni sud u **Podgorici** pruža informaciju da nema krivičnih predmeta zločina iz mržnje na osnovu seksualne orijentacije i/ili rodnog identiteta, te odbija da pruži informaciju o parničnim

predmetima u slučajevima govora mržnje sa obrazloženjem da bi to zahtijevalo sačinjavanje nove informacije.

- Osnovni sudovi u **Nikšiću, Ulcinju, Pljevljima, Cetinju, Plavu, Beranama i Rožajama**, pružaju podatke da nije bilo postupaka zločina iz mržnje i govora mržnje na osnovu seksualne orijentacije i/ili rodnog identiteta.

MINISTARSTVO UNUTRAŠNJIH POSLOVA:

- U odnosu na period vazenja predmetne Strategije, nije bio niti jedan prigovor od strane LGBT osoba na postupanje službenika **Direkcije za azil** tokom trajanja postupka po zahtjevu za međunarodnu zaštitu, što je u nadležnosti ove direkcije. Kada je u pitanju **Direkcija za prihvrat**, od strane dvije strankinje koje traže međunarodnu zaštitu, državljanke Rusije, pripadnice LGBTIQ zajednice, podnijeta je pritužba na rad **Centra za prihvrat u Spužu**. Postupajući po pritužbi nakon sprovedenog postupka od strane Zaštitnika ljudskih prava i sloboda Crne Gore nije utvrđena povreda ljudskih prava (period april - jul 2022. godine). Takode, nije bilo prigovora na postupanje zaposlenih u Direkciji za integraciju - Odsjek za integraciju stranaca sa odobrenom međunarodnom zaštitom, na vođenje postupaka integracije lica sa odobrenom međunarodnom zaštitom.

Uprava policije nije odgovorila na zahtjev za slobodan pristup informacijama. Ministarstvo ljudskih i manjinskih prava pruža informaciju da su LGBT nevladine organizacije prijavile između 300 i 400 slučajeva govora mržnje na internetu tokom 2023. godine.

SLUČAJ 1: DISKRIMINATORNI GOVOR ŠUMARSKOG INSPEKTORA DRAGANA MARINOVIĆA

Direktorici Uprave za inspekcijske poslove Ani Vujošević, kao rukovoditeljici nadležnog organa, Kvir Montenegro, Asocijacija Spekra, Udruženje LGBTQ žena Stana, Juventas i ERA - Savez za jednaka prava LGBTI osoba na zapadnom Balkanu i u Turskoj podnijele su pritužbu zbog povrede Etičkog kodeksa državnih službenika i namještenika protiv šumarskog inspektora Dragan Marinovića, koji je po informaciji dostupnoj u medijima gdje je objavljen i skrinšot komunikacije, u prepisci sa kolegama iz Ministarstva poljoprivrede, šumarstva i vodoprivrede, dana 24. oktobra 2023. godine u 17:27 sati, putem emaila, neprimjereno nazvao predstavnike Agencije za zaštitu životne sredine (EPA) i organizacije Animal Survival International (ASI) "pederima", dok je ovu homofobnu izjavu uputio i predsjedniku ASI Dejvidu Baritu. U odnosu na navedeno, organizacije su tvrdile da su prekršeni članovi Etičkog kodeksa koji definišu zaštitu ugleda, poštovanje integriteta i dostojanstva; jednakost građana; način postupanja službenika prema strankama i odnos prema drugim službenicima, te su u znaku dobre saradnje, inicirale i ponudile besplatne obuke za zaposlene u UIP-u u odnosu na osnovna ljudska prava LGBTIQ osoba, kako bi se osiguralo da se ova šteta sanira, povjerenje LGBTIQ zajednice u rad ovog državnog organa počne vraćati, te pomognu da

do ovakvih slučajeva ubuduće ne dolazi.⁵⁵ Uprava za inspekcijske poslove (UIP) pokrenula je postupak utvrđivanja odgovornosti šumarskog inspektora Dragana Marinovića⁵⁶, a zatim disciplinski postupak.⁵⁷ Iz resora Vladimira Jokovića "Vijestima" su ranije rekli da je komentar Marinovića "nekorektan", ali i da Ministarstvo nema nadležnost da preduzme bilo šta u konkretnom slučaju.

SLUČAJ 2: NAPADI NA PSIHOLOGA PETRA MARKOVIĆA

Tokom 2023. Godine, desilo se više verbalnih, online i fizičkih napada na psihologa Petra Markovića. Psihologu Predragu Markoviću koji je nakon tragičnih događaja nasilja u školama u Beogradu govorio o potrebi reforme školstva, podsticanju empatije i smanjivanju agresije, upućene su prijetnje uz otvoreni poziv na linč zbog njegovog izgleda.⁵⁸

U junu 2023. godine, grupa mladića fizički je napala Markovića na ulici u Baru, nanijevši mu lakše tjelesne povrede. Tokom napada, napadači su ga psovali, vrijeđali i prijetili mu da će mu slomiti glavu i ubiti ga. Ovaj slučaj je odmah prijavljen policiji u Baru kako bi se počinioci privedli pravdi. Drugi napad se dogodio u Podgorici, kada je jedan taksi vozač iz svog vozila počeo psovati, vrijeđati i prijetiti Petru Markoviću dok je prelazio ulicu, a potom se i jedan prolaznik priključio vrijeđanju i uputio mu prijetnje.⁵⁹ LGBTIQ Asocijacija Kvir Montenegro pružila je besplatnu pravnu pomoć Markoviću, međutim napadači nijesu nađeni niti u jednom slučaju, te niko nije procesuiran. Na osnovu svjedočenja Petra Markovića, krivične prijave koje su podnijete su zastarale, dok su određene prekršajne još uvijek u toku bez epiloga.

⁵⁵ https://www.vijesti.me/vijesti/drustvo/679993/lgbtiq-organizacije-podnijele-prituzbu-zbog-homofobije-inspektora-marinovica?utm_source=vijesti&utm_medium=article_related&utm_campaign=article_intext_related

⁵⁶ <https://www.vijesti.me/vijesti/drustvo/680102/postupak-zbog-homofobne-poruke-utvrđuju-odgovornost-inspektora-marinovica>

⁵⁷ <https://www.vijesti.me/vijesti/drustvo/681933/disciplinski-postupak-protiv-marinovica-zbog-homofobne-poruke>

⁵⁸ <https://www.monitor.co.me/napadi-na-petra-markovica-cekajuci-nadleznje/>

⁵⁹ <https://www.portalanalitika.me/clanak/dva-nova-napada-na-petra-markovica-zadobio-lakse-povrede>

PRAVO NA PRIVATNI I PORODIČNI ŽIVOT

USKLADIVANJE ZAKONODAVNOG OKVIRA S CILJEM OMOGUĆAVANJA IMPLEMENTACIJE ZAKONA O ŽIVOTNOM PARTNERSTVU LICA ISTOG POLA

Nakon usvajanja [Zakona o životnom partnerstvu lica istog pola](#), u julu 2020. godine, čime je Crna Gora postala prva zemlja Zapadnog Balkana koja je usvojila ovo zakonsko rješenje, normativni okvir koji garantuje ljudska prava LGBTI osoba, značajno je unaprijeđen. Međutim, do samog kraja 2021. godine, koji uključuju usvajanje izmjena 26 zakonskih, te 14 podzakonskih akata, uslovi za primjenu navedenog Zakona nijesu obezbijeđeni. [Uzevši u obzir na osnovu podataka dobijenih od organizacije Queer Montenegro, da su institucije u potpunosti neresponzivne na zahtjeve za SPI, trenutno nema zvaničnih informacija o broju zakona i podzakonskih akata koje je potrebno izmijeniti kako bi Zakon o životnom partnerstvu bilo u potpunosti moguće implementirati. Ovakva situacija ukazuje potpuni izostanak političke volje i snažne opredijeljenosti svih donosioca/teljki odluka u Crnoj Gori da prioritizuju ljudska prava svih građana/ki Crne Gore.](#)

Kvir Montenegro, u partnerstvu sa NVO Juventas, a od 2017. godine i sa Asocijacijom Spektra, te Udruženjem LBTQ žena "Stana" od 2020. godine, od svog osnivanja 2013. godine aktivno je i u kontinuitetu radio na zagovaranju i lobiranju za usvajanje Zakona o životnom partnerstvu lica istog. Prije usvajanja Zakona, predstavnici LGBTIQ aktivisti/kinje su javno zagovarali usvajanje ovog Zakona, redovno se sastajali sa poslanicima/cama i predstavnicima/cama Vlade, aktivno učestvovali na javnim raspravama, itd.

Nakon što je Zakon o životnom partnerstvu usvojen u Skupštini Crne Gore, Kvir Montenegro aktivno je zagovarao za uspostavljanje adekvatnih uslova za sprovođenje Zakona o životnom partnerstvu lica istog pola. Zajedno sa NVO Juventas i Asocijacijom Spektra upućena je inicijativa premijeru Zdravku Krivokapiću⁶⁰ za obezbjeđivanje uslova za implementaciju Zakona o životnom partnerstvu lica istog pola čija je primjena trebala da počne 15. jula ove 2021. godine. S obzirom na to da nije dobijen nikakav odgovor na ovu inicijativu, organizovan je protest ispred Vlade i Skupštine. Uz podršku kolega/inica iz Koalicije „Zajedno za LGBT” prava, održan je protest ispred zgrade Vlade i Skupštine, kad je uručeno pismo i pravna analiza svim poslaničkim klubovima, koja se tiče usklađivanja zakonskih i podzakonskih akata sa Zakonom o životnim partnerstvom. Na protestu je učestvovalo 20 ljudi.⁶¹ Uprkos brojnim sastancima koji su uslijedili, uključujući sastanke sa bivšim ministrom pravde, ljudskih i manjinskih prava Vladimirom Leposavićem (25. decembar 2021.), predstavnicima kabineta premijera Zdravka Krivokapića, Maidom Gorčević i Vanjom Janjušević (26. april 2021.), više sastanaka sa predstavnicima/cama Ministarstva pravde, ljudskih i manjinskih prava, te mnoge sastanke i sa predstavnicima Vlade tokom 2023. godine, još uvijek nijesu obezbijeđeni uslovi za implementaciju Zakona o životnom partnerstvu lica istog pola.

⁶⁰ <https://www.cdm.me/drustvo/krivokapicu-upucena-inicijativa-za-obezbjeđivanje-uslova-za-primjenu-zakona-o-zivotnom-partnerstvu-lica-istog-pola/>

⁶¹ <https://www.vijesti.me/vijesti/drustvo/548839/vlada-i-skupstina-da-do-15-jula-stvore-uslove-da-zakon-o-zivotnom-partnerstvu-lica-istog-pola-stupi-na-snagu>

Zabrinjavajuće je što prvobitnim Programom rada Vlade (od 04.12.2020. godine) ali ni naknadnim Planom rada Vlade za 2021. godinu (od 30.03.2021. godine), ali ni programom Vlade 44.⁶² nije prepoznata potreba za usaglašavanjem zakona i podzakonskih akata sa Zakonom o životnom partnerstvu lica istog pola. Vlade su u dosadašnjem radu pokrenule postupke izmjena i dopuna određenih zakona, između ostalog i zakona koje je potrebno usaglasiti sa Zakonom o životnom partnerstvu lica istog pola. Predložene su izmjene i dopune Zakona o porezu na dohodak fizičkih lica, Zakona o registrima prebivališta i boravišta i Krivičnog zakonika Crne Gore. Iako su izmjene pokrenute a Vlade bile upoznate sa potrebom usaglašavanja propisa sa Zakonom o životnom partnerstvu lica istog pola, navedeni za koje je pokrenut postupak usaglašavanja nijesu obuhvatili izmjene kojima bi se stvorili uslovi za implementaciju Zakona o životnom partnerstvu lica istog pola. Ministar unutrašnjih poslova Sergej Sekulović donio je Rješenje o obrazovanju međusektorske radne grupe za izradu podzakonskih akata koji proizilaze iz Zakona o životnom partnerstvu lica istog pola 28. aprila 2021. godine. Zadatak radne grupe je priprema i izrada podzakonskih akata koji proizilaze iz predmetnog zakona, a koji se odnose na obrasce i bliže načine vođenja, ovjeravanja i zaključivanja registara partnerstava u pisanoj formi, bliži način vođenja registra partnerstava u elektronskoj formi kao i sadržaj i izgled obrasca izvoda iz registra partnerstava. Prvi sastanak Radne grupe održan je 10.05.2021. godine a na njemu je konstatovano da će Radna grupa pripremiti i izraditi dva pravilnika i to pravilnik koji se odnosi na obrazac i bliži način vođenja, ovjeravanja i zaključivanja registara partnerstava u pisanoj formi kao i bliži način vođenja registra partnerstava u elektronskoj formi i pravilniku o izgledu i sadržaju obrasca iz registra partnerstava.⁶³ Daljih podataka o usklađivanju zakonodavnog okvira nema.

U toku 2023. godine, sljedeće opštine su dale podatke o sklopljenim životnim partnerstvima:

- U opštinama **Kolašin**, **Berane**, **Tuzi**, **Šavnik**, **Mojkovac**, **Gusinje**, **Cetinje**, **Bar** i **Žabljak** nije bilo sklopljenih istopolnih partnerstava.
- Opština **Pljevlja** je odbila dostavljanje informacije, proglasivši se nenadležnom za pružanje date informacije, te dostavila zahtjev za SPI Građanskom birou, koji dalje nije pružao informacije.
- U opštini **Herceg Novi**, sklopljeno je **6** životnih partnerstava, zaključno sa 29.9.2023.
- U opštini **Kotor**, sklopljeno je **6** životnih partnerstava, zaključno sa 27.9.2023.
- Opština **Nikšić** je usvojila zahtjev za SPI, međutim nije pružila traženu informaciju.

S obzirom na činjenicu da je 25 opština u Crnoj Gori, a da je svega 13 odgovorilo na zahtjeve za SPI, nije moguće utvrditi tačan broj sklopljenih životnih partnerstava u Crnoj Gori tokom 2023. Godine.

⁶² <https://www.portalanalitika.me/clanak/spajic-dostavio-ekspoze-skupstini-procitajte-sta-u-njemu-pise>

⁶³ J. Bojović, Monitoring rada Vlade Crne Gore u odnosu na ljudska prava LGBTI osoba u periodu od 04. decembra 2020. godine do 04. juna 2021. godine, Kvir Montenegro.

SLUČAJ 3. DISKRIMINACIJA DJECE ISTOPOLNOG PARA, KROZ ODBIJANJE MINISTARSTVA UNUTRAŠNJIH POSLOVA DA IM DA CRNOGORSKO DRŽAVLJANSTVO

Djeca istopolnih roditelja, od kojih je jedan crnogorski državljanin, ne mogu da dobiju državljanstvo Crne Gore, iako imaju zakonsko pravo na to, jer Ministarstvo unutrašnjih poslova (MUP) ni nakon pet godina ne donosi rješenje u ovom postupku. Ovim MUP diskriminiše tu djecu u odnosu na drugu djecu koja žive u porodicama roditelja različitog pola, ili sa jednim roditeljem crnogorskim državljaninom, kao i njihove roditelje po osnovu seksualne orijentacije. Zbog toga je porodica podnijela dvije tužbe protiv države Crne Gore - MUP-a nadležnim sudovima, uz podršku organizacije Queer Montenegro.

„Neformalno sam razgovarao i sa njim i sa ministrom unutrašnjih poslova Filipom Adžićem. I pored obećanja da će se slučaj riješiti. Imali smo i formalni sastanak u MUP-u na kojem nam je saopšteno da će odluka u odnosu na ovaj slučaj biti donesena. Nažalost moramo konstatovati da se to nije dogodilo“, pojasnio je Kalezić. „Međutim, potrebno je ukazati da je odredba člana 29 Zakona o crnogorskom državljanstvu imperativna, jer propisuje obavezu MUP-a da odluku o sticanju državljanstva donese u roku od jedne godine od dana pokretanja postupka, kao i pravno sredstvo za zaštitu prava podnosioca zahtjeva, tako da očekujemo da neko snosi odgovornost za nezakonito postupanje, odnosno za nedonošenje odluke više od pet godina“, navela je Laković-Drašković u izjavi za PR Centar.

Pojasnila je da je u svojstvu punomoćnice porodice podnijela Centru za alternativno rješavanje sporova predlog za pokretanje postupka medijacije koji nije prihvaćen od strane Ministarstva unutrašnjih poslova. Na taj način su ispunjene procesne pretpostavke za pokretanje parničnog postupka tužbom za zaštitu od diskriminacije, što je Laković-Drašković kao punomoćnica porodice. Ukazala je da se diskriminacija tužilaca ogleda u odnosu na drugu djecu i roditelje koji su u istoj ili sličnoj situaciji regulisanja statusa državljanstva. Ona smatra da je MUP odbijanjem da izvrši upis djece u odgovarajuće registre, povrijedio ljudska prava tužilaca-djece, propisana Konvencijom Ujedinjenih nacija o pravima djeteta, Evropskom konvencijom o državljanstvu i pozitivnim pravnim propisima Crne Gore, čime je onemogućila jednak pristup djece obrazovanju, zdravstvenoj zaštiti i socijalnom osiguranju, kao i grubo diskriminirala tužioce-roditelje po osnovu njihove seksualne orijentacije. Prema njenim riječima, činjenica da nacionalno zakonodavstvo na horizontalnom nivou još uvijek nije usklađeno sa međunarodnim ugovorima i Zakonom o životnom partnerstvu lica istog pola i Zakonom o zabrani diskriminacije, ne bi smjela da proizvodi dalje pravne posljedice u odnosu na tužioce.⁶⁴

Važno je naglasiti i da je Zaštitnik ljudskih prava i sloboda postupao po pritužbi organizacije Kvir Montenegro u ovom slučaju, međutim, mišljenje ove institucije nije moguće naći na sajtu ove institucije. Informacije o ovom slučaju nalaze se isključivo u Izvještaju o radu za 2022. Institucije Zaštitnika, i to u sljedećem pasusu:

“U mišljenju br. 538/21 preporučeno je Ministarstvu unutrašnjih poslova:

⁶⁴ <https://www.prcentar.me/clanak/mup-diskriminije-djecu-zbog-seksualne-orijentacije-njihovih-roditelja/2217>

- da kao nosilac zakonodavne inicijative inicira izmjene i dopune zakona kojima se uređuje pitanje upisa u matične registre i sticanje državljanstva za djecu istopolnih partnera, koja djeca nijesu rođena u Crnoj Gori, a jedan od roditelja je crnogorski državljanin.

- da o zahtjevu podnosioca pritužbe odluči u zakonom propisanoj formi, odnosno aktom koji uživa pravnu zaštitu u skladu sa međunarodnim standardima.⁶⁵

RAD NA NACRTU ZAKONA O PRAVNOM PREPOZNAVANJU RODA BAZIRANOM NA SAMOODREĐENJU

Zakonsko prepoznavanje roda u Crnoj Gori moguće je samo uz dokaz o sterilizaciji. Ovakva praksa predstavlja proizvoljno tumačenje Zakona o državnim registrima koji reguliše mogućnost izmjene matične knjige rođenih u kontekstu „promjene pola“, tj. mijenjanje ličnih podataka transrodnih osoba. Članom 14. istog zakona propisano je da se podaci upisani u registar mijenjaju, dopunjuju ili brišu na osnovu izvršnog ili pravosnažnog rješenja organa nadležnog za odlučivanje o promjeni ličnog statusa. Postupak donošenja i kriterijumi odlučivanja nisu propisani podzakonskim aktima, niti zakonskim tekstom, što ostavlja *pravni vakuum* u pogledu primjene odredbe člana 6. Zakona o matičnim registrima u dijelu promene registra u slučaju "promjene pola". U praksi, ovakav propis znači da Ministarstvo unutrašnjih poslova traži „dokaz o promjeni pola“ ili dokaz o sterilizaciji trans osobe, što je u suprotnosti sa praksom Evropskog suda za ljudska prava.

Strategijom za unapređenje kvaliteta života LGBTI osoba u Crnoj Gori za period 2019-2023, koju je u aprilu 2019. godine usvojila Vlada Crne Gore, definisana je mjera koja podrazumijeva donošenje normativnog okvira zakonskog prepoznavanja roda koji će biti u skladu sa međunarodnim standardima i obavezama kao i najboljim praksama. Proces zalaganja za zakonsko prepoznavanje roda zasnovanog na samoodređenju započeo je NVO Juventas 2015. godine u okviru projekta koji realizuje u partnerstvu sa Queer Montenegro i Programom promocije i zaštite ljudskih prava trans osoba koji je funkcionisao u okviru organizacija i Instituta za pravne studije. Ovaj proces je Spektra nastavila nakon osnivanja, uz podršku navedenih organizacija. Ovo zagovaranje je uključivalo izradu Nacrta zakona o pravnom prepoznavanju roda, saradnju sa svim relevantnim ministarstvima, donosiocima odluka i njihovu edukaciju u cilju razumijevanja trans identiteta, prava na samoodređenje i značaja pravnog prepoznavanja roda. Uzimajući u obzir političke promjene u Crnoj Gori, te novu vladajuću strukturu u kojoj postoji značajan broj onih koji imaju istoriju nesankcionisanog govora mržnje prema LGBTI zajednici, ostaje da se vidi kako će se odvijati proces usvajanja adekvatnog rješenja za pravno prepoznavanje roda, tj. koliko će oni koji su na pozicijama odlučivanja biti responsivni obavezama preuzetim Strategijom.

⁶⁵ https://www.ombudsman.co.me/docs/1681285008_finalizvjestaj_12042023.pdf

U toku 2023. godine, radna grupa za izradu Nacrta zakona o pravnom prepoznavanju roda baziranom na samoodređenju, osnovana 2022. godine u martu, te započela svoj rad u julu 2022. godine⁶⁶, nastavila je svoj rad.

U toku 2023. godine, organizovano je više aktivnosti i kampanja, koje su imale za cilj upravo zagovaranje za kreiranje i usvajanje Nacrta Zakona o pravnom prepoznavanju roda baziranom na samoodređenju:

- Asocijacija Spektra je uz podršku Ministarstva za ljudska i manjinska prava i Glavnog grada organizovala okrugli sto pod nazivom „Pravo na samoodređenje – pravo svih ili samo odabranih?“, u okviru Nedelje Ponosa Montenegro Prajda⁶⁷
- Asocijacija Spektra je kreirala kampanju „Ja, lično“⁶⁸, koja je promovisana na društvenim mrežama, ali i Radio Televiziji Crne Gore u trajanju od 7 dana u tri termina. Kampanja se implementira u okviru projekat „Pravno prepoznavanje roda - korak ka inkluzivnim politikama“, koji sprovodi NVO Asocijacija Spektra, a koji je dio projekta „OCD u Crnoj Gori - od osnovnih usluga do oblikovanja politika - M'BASE" koji sprovodi Centar za građansko obrazovanje, u partnerstvu sa Fondacijom Friedrich Ebert, NVO Centar za zaštitu i proučavanje ptica Crne Gore, i NVO Politikon mreža a u saradnji sa Ministarstvom javne uprave digitalnog društva i medija, i Kancelarijom za evropske integracije Vlade Crne Gore. Projekat je finansijski podržan od strane Evropske komisije, posredstvom Delegacije EU u Crnoj Gori.
- Montenegro Pride 2023 je održan pod sloganom „Samoodređenje“⁶⁹, te po procjenama organizatora okupio oko 2000 ljudi i prošao u mirnoj atmosferi. Cijeli program Nedelje Ponosa bio je posvećen ovoj temi, a uključivao je brojne panel diskusije, kulturne događaje (poput Revije ljudskih prava⁷⁰, projekcije filmova trans tematike⁷¹, te predstavljanja umjetničke publikacije „Moje tijelo kao sredstvo borbe“⁷²), kao i različite medijske nastupe sa ovom temom⁷³.

Međutim, uprkos naporima civilnog sektora, te Ministarstva za ljudska i manjinska prava, izvjesno je da nacrt Zakona neće biti usvojen do kraja 2023. godine, kako je propisano Strategijom. Još uvijek nema informacija kada će nacrt Zakona biti finalizovan, te kada će biti poslat na javnu raspravu.

⁶⁶ <https://www.gov.me/clanak/zapocao-rad-na-nacrtu-zakona-o-pravnom-prepoznavanju-roda-baziranog-na-samoodređenju>

⁶⁷ <https://rtmk.me/drustvo/zakonom-omoguciti-pravo-na-samoodredjenje-roda/>

⁶⁸ <https://www.instagram.com/p/C0bvwtOnWl/>

⁶⁹ <https://www.prcentar.me/clanak/samoodreenje-znai-kraj-straha-i-opresije-a-poetak-oporavka-ljubavi-i-ivota-porueno-sa-montenegro-prajda/2442>

⁷⁰ <https://www.instagram.com/p/C0lrL2llruz/>

⁷¹ <https://www.instagram.com/p/CyfuWwFoTw3/>, kao i <https://www.instagram.com/p/CykvV0loWoh/>

⁷² https://www.instagram.com/p/CzB3akkl0r0/?img_index=1

⁷³ <https://www.instagram.com/p/CyiGCZJIITS/>, <https://www.youtube.com/watch?v=tTmHNaHteQg>

PRAVO NA ZDRAVSTVENU ZAŠTITU

Strategija razvoja zdravstva za period od 2023-2027. Godine, sa akcionim planom za period 2023-2024. godine⁷⁴, prepoznaje u pogledu usklađenosti sa politikama koje se odnose na zaštitu LGBTI populacije u Crnoj Gori u oblasti zdravlja, primarni akcenat je stavljen na razvoj aktivnosti za organizaciju edukacija za medicinske radnike u cilju podizanja nivoa njihovog znanja o ljudskim pravima LGBTI osoba i razvijanja senzibilnog pristupa u radu sa njima. Prilikom realizacije edukacija vodiće se računa o ravnomjernoj geografskoj rasprostranjenosti ciljne grupe, kao i o njihovoj ravnomjernoj raspoređenosti kroz primarni, sekundarni i tercijarni sektor zdravstvene zaštite. Edukacije će se realizovati do podizanja obuhvata obučanih medicinskih radnika na nivo od 10% na teritoriji Crne Gore. Takođe, Ministarstvo zdravlja će u koordinaciji sa NVO-ima, i u komunikaciji sa Zaštitnikom ljudskih prava i sloboda Crne Gore i Zaštitnikom prava pacijenata **pripremiti smjernice za postupanje medicinskog osoblja sa transrodnim i interseksualnim osobama**. Smjernicama će se medicinskom osoblju ukazati na adekvatan pristup u kontaktu sa transrodnim i interseksualnim osobama, kao i na normativni okvir zaštite njihovih prava sa aspekta pristupa zdravstvenim uslugama i zaštite od diskriminacije. Mjera će se realizovati jednokratno i doprinijeće kvalitetnijem pristupu u radu medicinskog osoblja sa transrodnim i interseksualnim osoba.

Jačanje odgovora zdravstvenog sistema u borbi protiv HIV/AIDS, predstavlja **osnovu Programa za borbu protiv HIV/AIDS za period od 2021 do 2023**⁷⁵, gdje je poseban akcenat stavljen na poboljšanja društvenog položaja osoba koje žive sa HIV-om, kroz aktivnosti koje se odnose i na smanjenje stigme i diskriminacije osoba koje su u povećanom riziku od HIV-a (GMT, osobe koje koriste/injektiraju droge, SR, zatvorenici/ce i druge osobe u riziku od društvene isključenosti). Kroz formulaciju GMT⁷⁶ osobe, prepoznate su LGBTI osobe kao ranjiva grupa, te ostaje da se vidi odgovor institucija na prevenciju HIV-a u odnosu na ovu cjelokupnu zajednicu. PrEP⁷⁷ je u Crnoj Gori uveden je u oktobru 2023. godine, privremeno putem Studije koju implementira Klinika za infektivne bolesti KCCG u partnerstvu sa Institutom za javno zdravlje Crne Gore, NVO Kvir Montenegro, NVO Juventas, NVO Crnogorska fondacija za HIV i hepatitis, NVO CAZAS, NVO Udruženje za hepatitis –Crna Gora. U okviru Studije obezbijedena je preventivna terapija za ukupno 100 osoba koje mogu biti uključene u Studiju i koje imaju zdravstveno osiguranje u Crnoj Gori. Studija će trajati godinu dana. U tom periodu potrebno je pronaći model primjene PrEP-a koji će biti sistemski uređen i održiv i neće zavisiti od istraživačkih studija. Taj proces je u toku.

Transrodne osobe u Podgorici, imaju pristup psihijatru, endokrinologu, hirurgu (u oblasti grudne hirurgije), urologu i ginekologu, međutim, važno je napomenuti, da **zdravstveni radnici/e unutar zdravstvenog sistema Crne Gore pokazuju i dalje značajan nedostatak znanja za rad sa transrodnim osobama**. U cijeloj Crnoj Gori, samo 2 specijalista/kinja imaju iskustvo i edukaciju u radu sa transrodnim osobama, od čega jedna specijalistkinja psihijatrije (dr Tea Dakić), te specijalista u oblasti endokrinologije (dr Aleksandar Dogo). Kako IT sistem koji je aktuelan unutar zdravstvenog sistema ne dozvoljava zakazivanje kod specifičnog ljekara/ke specijaliste/kinje, ovakav nedostatak ljekara/ki sa adekvatnim znanjem za rad sa transrodnim osobama, dovodi do značajnih poteškoća i onemogućavanja pružanja trans specifične zdravstvene zaštite.

U prethodnom periodu u KCCG urađene su četiri mastektomije trans muškarcima (operacije uklanjanja grudi), međutim, još uvijek se nijesu stekli preduslovi za obavljanje genitalnih operacija, usljed

⁷⁴ <https://www.gov.me/dokumenta/c783b6d6-0506-4c94-8d3d-d52e049f2037>

⁷⁵ Program za borbu protiv HIV/AIDS za period od 2021 do 2023, <https://wapi.gov.me/download/60814eac-222a-441b-ab52-83411fecdccec?version=1.0>

⁷⁶ Gej osobe, muškarci koji imaju seks sa muškarcima i trans osobe

⁷⁷ Preekspoziciona profilaksa, veoma značajan **metod prevencije HIV-a**

nedostatka kapaciteta i neophodnog znanja medicinskih stručnjaka u Crnoj Gori, te se osobe koje žele genitalnu operaciju i dalje upućuju u Beograd. Broj osoba koje su od usvajanja Zakona o zdravstvenom osiguranju 2012. godine, kojim se omogućava pokrivanje troškova prilagođavanja pola u iznosu od 80% je tri. Međutim, trans osobe još uvijek **u praksi** nemaju pravo da biraju između različitih procedura rekonstruktivne hirurgije, kao što su metoidioplastika ili faloplastika, te nemaju pravo na povećanje grudi⁷⁸, s obzirom na to da potpisani ugovor uključuje samo "osnovne procedure". Ostaje da se vidi da li će ovakva praksa biti implementirana od strane crnogorskih institucija, onda kada trans osobe se pozovu na pravo da biraju između različitih intervencija sa različitim ishodima, što im zakon omogućava. Na osnovu informacija koje posjeduje Asocijacija Spektra, odluke o tipu sprovedenih zahvata do sad je donosila privatna zdravstvena ustanova St. Medica iz Beograda, bez adekvatnog informisanja transrodnih pacijenata/kinja o različitim mogućnostima u oblasti rekonstruktivne genitalne hirurgije. Dodatno, na sajtu Fonda za zdravstveno osiguranje, nije moguće naći ugovor sa navedenom klinikom o sprovedenju operacija prilagođavanja pola, te je potrebno uložiti dodatne napore koji će omogućiti praktikovanje prava. Ovakva situacija očigledno krši Zakon o pravima pacijenta, koji garantuje pravo pacijenta da „slobodno odlučuje između više mogućih oblika medicinskih intervencija koje ponudi doktor medicine”. **Na zahtjev za sastanak upućen 9.11.2022. godine, od strane Asocijacije Spektra Fondu za zdravstveno osiguranje, kako bi se diskutovalo o ovim temama, nikad nije odgovoreno.**

Iako je, u okviru Kliničkog centra Crne Gore, formirana Komisija za zdravlje trans osoba još 2018. godine, koja je zadužena za dalje razvijanje trans-specifične zdravstvene zaštite, pružanje zdravstvenih usluga procesa prilagođavanja pola rodnom identitetu, kao kreiranje sveobuhvatne podrške u domenu zdravlja transrodnim osobama, nema podataka o sastajanju navedene Komisije, te radu na unaprjeđenju zdravstvenih usluga u ovoj oblasti od strane ovog tijela. Većina inicijativa koje su preduzete, tiču se **individualnih inicijativa onih ljekara/ki, koji su pokazali zainteresovanost za pružanje trans specifičnih zdravstvenih usluga u KCCG.**

Pitanje interpolne zajednice unutar zdravstvenog sistema otvoreno je 2017. godine, kada je Klinički centar Crne Gore dao zvaničnu izjavu da se operacije "korekcije pola" obavljaju u okviru ove ustanove nakon „detaljnih višestrukih testova utvrđivanja pola djeteta”. Ovi podaci su jasan pokazatelj neophodnosti daljnjeg obrazovanja zdravstvenih radnika/ca na temu ljudskih prava interpolnih osoba, te neophodnosti da država obezbijedi jasnu zaštitu prava na samoodređenje i zaštitu tjelesnog integriteta interpolnih osoba. Na osnovu date izjave jasno je da se ova prava inter osobama krše, uprkos činjenici da Zakon o zabrani diskriminacije jasno zabranjuje diskriminaciju na osnovu „interseksualnih karakteristika”. Iako se interpolne osobe ne pominju posebno, Zakon o pravima pacijenta garantuje pravo osobe na blagovremeni pristup svim vrstama informacija o svom zdravstvenom stanju i bolesti, kao i načinu pružanja zdravstvenih usluga i njihovoj svrsi. Isti zakon navodi da pacijent ima pravo da od zdravstvenog radnika/ce blagovremeno primi obaveštenje koje je potrebno da donese odluku o prihvatanju ili odbijanje predložene medicinske intervencije. Međutim, medicinska intervencija na maloljetnom licu može se preduzeti uz saglasnost roditelja / staratelja, što u praksi često i znači da interpolne osobe ne donose odluke o intervencijama korekcije pola. Iskustvo pokazuje da interpolne osobe često nikada ne dobiju informaciju o intervencijama koje su sprovedene nad njima u djetinjstvu, što je slučaj i sa prvom interpolnom ženom sa kojom je Asocijacija Spektra stupila u kontakt tokom 2020. godine. Spektra još uvijek ne posjeduje informaciju o broju obavljenih intervencija „korekcije pola” nad interpolnim bebama u KCCG, te je potrebno dodatne napore uložiti kako bi problem kršenja prava na tjelesni integritet interpolnih osoba bio riješen.

⁷⁸ Informacija dobijena od dr Miroslava Dorđevića, urologa i hirurga koji obavlja pomenute operativne zahvate u Beogradu u klinici St. Medica

SLUČAJ 4: NESTAŠICA HORMONSKE TERAPIJE ZA TRANSRODNE ŽENE

Uprkos činjenici da Pozitivna lista lijekova uključuje hormonsku hormonsku terapiju koja se koristi u procesu prilagođavanja pola (ali u koncentraciji koja odavno nije u proizvodnji - estradiol 10mg/ml, dok se ljekari propisuju 5mg/ml), transrodna zajednica se suočava sa nestašicom hormonske terapije estradiolom koji se prepisuje trans ženama u procesu tranzicije, te je potrebna i drugim ženama zavisno od njihovog zdravstvenog stanja. Uprkos brojnim naporima Asocijacije Spektra i Queer Montenegro, ali i Koalicije "Ravnopravno" koja okuplja veliki broj nevladinih organizacija i institucija, da riješe ovaj problem, inicirajući komunikaciju sa Domovima zdravlja, Ministarstvom zdravlja, Montefarmom, Fondom za zdravstveno osiguranje i Zaštitnikom ljudskih prava i sloboda u periodu od juna 2017. do decembra 2018. godine, a zatim sa Zaštitnikom tokom 2019. i 2020. godine, koji je donio i mišljenje na ovu temu,⁷⁹ problem nije riješen, iz razloga neadekvatne komunikacije i prebacivanja odgovornosti među nadležnim institucijama. Ova situacija prisiljava mnoge trans osobe na pristup hormonskoj terapiji u drugim zemljama u regiji ili na crnom tržištu, što ih izlaže rizicima, kako zdravstvenim, tako i pravnim. Situaciju je dodatno usložila kriza izazvana infekcijom COVID-19, te otežala dalje rješavanje ovog pitanja. Uprkos brojnim urgencijama od strane Asocijacije Spektra⁸⁰ za rješavanjem navedenog problema, Ministarstvo zdravlja nije odgovorilo ni na jedan zahtjev, sve do **oktobra 2023. godine**, kada je prvi put predstavnik Ministarstva zdravlja učestvovao u diskusiji na ovu temu, i to kroz panel diskusiju "Čije je naše zdravlje: kvalitet zdravstvene zaštite transrodnih osoba"⁸¹ koji je organizovala Asocijacija Spektra, u okviru Nedelje Ponosa. U okviru ove diskusije, Ministarstvo zdravlja dalo je garancije da će aktivno raditi na rješavanju problema nestašice hormonske terapije.⁸²

Uprkos činjenici da su zdravstveni sistem i saradnja sa zdravstvenim institucijama unaprijeđeni odnosu na specifičnu zdravstvenu zaštitu za TIRV osoba, izazovi su nastavljeni. **Nedostupnost hormonske terapije estradiolom u Crnoj Gori za transrodne žene**, i dalje nije riješena sistemski, već kroz **privremeno kroz saradnju Asocijacije Spektra sa Kliničkim centrom Crne Gore**, što uopšte nije u ingerenciji ove institucije. Upravo iz tog razloga, transrodne žene su sada u situaciji da primaju terapiju u dnevnoj bolnici, što im značajno komplikuje proces primanja terapije, u odnosu na primanje u zdravstvenim ustanovama primarne zdravstvene zaštite, što je trenutno nemoguće sa ovakvim načinom rješavanja problema kada KCCG nabavlja terapiju. Sa ciljem rješavanja ovog problema Asocijacija Spektra je organizovala panel diskusiju tokom Nedelje Ponosa pod nazivom "Čije je naše zdravlje: Unapređenje zdravstvene zaštite za transrodne osobe", na kojoj je učestvovao i predstavnik Ministarstva zdravlja, Radovan Nikolić, što je prvi put da je predstavnik ove institucije govorio na događaju ovog tipa. **Na samom panelu, kao i na sastanku koji je uslijedio, pružene su garancije da će problem nestašice hormonske terapije biti sistemski riješen**

⁷⁹ https://www.ombudsman.co.me/docs/1604666965_29102020-prpeoruka-mz.pdf

⁸⁰ <https://www.vijesti.me/vijesti/drustvo/560847/ulicevic-ministarstva-zdravlja-da-rijesi-problem-nestasic-hormonske-terapije>

⁸¹ https://www.instagram.com/p/CyntRVRoPNB/?img_index=1

⁸² <https://www.portalanalitika.me/clanak/ministarstvo-zdravlja-obecaloda-ce-rijesiti-problem-nestasic-hormonske-terapije>

od strane Ministarstva zdravlja.⁸³ Nakon ove diskusije, uslijedio je prvi sastanak predstavnika Asocijacije Spektra sa Ministarstvom zdravlja, nakon 7 godina zagovaranja za rješavanja ovog problema i pokušavanja uspostavljanja kontakta sa Ministarstvom zdravlja, na kojem je diskutovano o načinima rješavanja ovog problema, kao i drugih problema sa kojima se transrodne osobe suočavaju unutar zdravstvenog sistema.

Tokom 2023. godine, pokazana je inicijativa od strane rukovodstva KCCG-a za unapređenje zdravstvenih usluga za transrodne osobe, te je sa Asocijacijom Spektra diskutovano više puta na tu temu. Upravo zahvaljujući saradnji sa KCCG, obezbijedena je određena zaliha hormonske terapije estradiol, sa ciljem privremenog rješavanja problema nestašice hormonske terapije. U okviru ovakvog načina rješavanja problema, transrodne žene trenutno primaju terapiju u dnevnoj bolnici KCCG-a, što predstavlja prelazno rješenje koje podrazumijeva značajne administrativne prepreke i dugo vrijeme čekanja primanja terapije, ali jedino rješenje dok se sistemski problem ne adresira od strane Ministarstva zdravlja.

SLUČAJ 5: DISKRIMINATORNI PRAVILNICI O MEDICINSKI POTPOMOGNUTOJ OPLODNJI

Ministarstvo zdravlja Crne Gore donijelo je osam pravilnika koji se odnose na Zakon o Medicinski potpomognutoj oplodnji, a kojima su prvi put i podzakonskim aktom definisani načini i uslovi za procjenu podobnosti i odabir davalaca, kao i vrste laboratorijskih testiranja kroz koja moraju da prođu.

Dio ovih pravilnika je diskriminatoran u odnosu na istopolno orijentisane osobe⁸⁴, te ih direktno, a u potpunosti nezakonito, onemogućava da koriste prava iz zakona o MPO. Naime, pravilnikom objavljenim u Službenom listu Crne Gore 16. januara 2023. godine (5/2023) propisano je da je “davalac polnih ćelija lice koje dobrovoljno i bez materijalne koristi daje svoje polne ćelije (jajne ćelije, odnosno spermatozoide) radi upotrebe u postupku MPO kod drugog lica”. Između ostalog, propisano je da davaoci, ne smiju spadati u rizičnu grupu **narkomana**, prije donacije ne smiju 12 mjeseci biti podvrgnuti tetoviranju. Za muškarce je neophodno da imaju normalan nalaz spermograma, a žene nalaz rezervi jajnih ćelija. Davaoci ne mogu biti osobe koje boluju od hroničnih bolesti, **niti osobe koje su imale homoseksualne odnose u posljednjih pet godina**.

Sredinom decembra 2022. godine, Ministarstvo zdravlja donijelo je i Pravilnik o bližim uslovima, postupku i sadržini medicinske dokumentacije za **ostvarivanje prava na liječenje neplodnosti primjenom postupaka MPO žene koja ne živi u bračnoj, odnosno vanbračnoj zajednici**. Prema ovom pravilniku, žena bez partnera može da ostvari pravo na liječenje neplodnosti primjenom postupka MPO **ako nema zaključeno**

⁸³ <https://prcentar.me/clanak/ministarstvo-zdravlja-obealo-da-e-rijeiti-problem-nestaice-hormonske-terapije/2437>

⁸⁴ <https://www.vijesti.me/vijesti/drustvo/646196/donacija-spermatozoida-i-jajnih-celija-moze-ali-uz-limite-za-gej-osobe>

životno partnerstvo lica istog pola, te ako nije starija od 45 godina, što je opšti uslov za žene propisan Zakonom o MPO. Pravilnik predviđa da žena Komisiji za MPO dostavi medicinsku dokumentaciju o prethodnom liječenju neplodnosti, predlog ginekologa sa tri godine iskustva u oblasti humane reprodukcije, nalaz medicinskog savjeta o sposobosti za primjenu heterologne oplodnje, mišljenje doktora medicine specijaliste psihijatrije, te kopiju zdravstvenog kartona izabranog doktora za odrasle. Žena treba da dostavi i ovjerenu izjavu da nema partnera, **odnosno da nema zaključeno životno partnerstvo lica istog pola**, kao i nalaz i mišljenje socijalnog radnika. Ovi pravilnici već su stupili na snagu.

Zakon o MPO jasno propisuje da "svako lice ima pravo na liječenje neplodnosti primjenom postupka MPO pod jednakim uslovima i slobodno izraženom voljom, u skladu sa ovim zakonom i savremenim standardima medicinske nauke i prakse. Pravo na liječenje neplodnosti primjenom postupka MPO ima i žena koja ne živi u bračnoj, odnosno vanbračnoj zajednici i koja je, u odnosu na godine života i zdravstveno stanje, sposobna za ostvarivanje roditeljskih prava i obaveza."

U skladu sa ovim, jasno je da su pravilnici diskriminatorni i da je njihovim usvajanjem Ministarstvo zdravlja Crne Gore direktno počinilo diskriminaciju prema istopolno orijentisanim osobama, te i posebno prema ženama koje su u životnom partnerstvu.

Ova situacija, osim što onemogućavati istopolno orijentisane osobe da pristupe MPO, dodatno istopolno orijentisane žene koje imaju potrebu da ostvare prava na liječenje neplodnosti primjenom postupka MPO, onemogućava da sklope životno partnerstvo iz razloga što će u slučaju da to učine biti onemogućene da to svoje pravo i ostvare.

Koalicija "Ravnopravno", podnijela je pritužbu Zaštitniku ljudskih prava i sloboda ovim putem, u martu 2023. Godine. U pritužbi, Koalicija tvrdi navodi da su:

"Posljedice zahtijevanja potvrde da neko nije u istopolnoj zajednici su trojaki: imamo misreprezentaciju, odnosno, imaćemo žene koje pristupaju ovim procedurama, koje jesu u istopolnim vezama, ali će odložiti registraciju istih do okončanja postupka MPO ili na drugi način ovo zaobići; te iste žene će o svom trošku otići drugdje i istu uslugu dobiti, a mogle su je ostvariti i u svojoj državi, ali ih država nije prepoznala kao sposobne za roditeljstvo iako to jesu, jer pravo na porodicu i na roditeljstvo je jednako zagantovano svima. S tim u vezi, jasna je diskriminacija po osnovu seksualne orijentacije, jer se samo po osnovu tog ličnog svojstva pravi različit tretman osoba koje su po svim drugim osnovama jednake. Nadalje, osim što njima nije ispoštovan sami zakon o MPO, te je prekršen i zakon o zabrani diskriminacije, ovim pravilnicima nisu obezbijedene ni garancije jednakosti i prava na privatni i porodični život, koje je Crna Gora dužna da obezbijedi. Podsjećamo na činjenicu da pitanje roditeljstva predstavlja sastavni dio prava na privatni život zbog čega su nacionalne vlasti u obavezi da obezbijede sprovediv i djelotvoran zakonski okvir kojim se uređuje pitanje medicinski potpomognute oplodnje žene koja živi u životnom partnerstvu lica istog pola. Usvajanjem ovih diskriminatorskih pravilnika, Ministarstvo zdravlja, je počinilo diskriminaciju, te potpuno suprotno postupilo u odnosu na ono što jesu obaveze Crne Gore u odnosu na nacionalno i međunarodno pravo. Ovi pravilnici ne reflektuju ideju o unaprijeđivanju prava i dostupnih zdravstvenih usluga, već jednu grupu jasno isključuju iz ovih usluga, a da pri tom razlozi za isključivanje ne reflektuju naučne kriterijume, i ne predstavljaju kontraindikaciju. Razlozi za isključivanje jesu nečija lična svojstva, i to upravo ona po kom osnovu neko ne može biti diskriminisan. Zakoni i pravilnici su tu da urede život kakav se dešava, i kad god

to ne čine, njihova primjena je kako na štetu onih na koje se ti zakoni i pravilici odnose, tako i na štetu same države. Sa svim navedenim u vezi, zahtijevamo da Zaštitnik ljudskih prava i sloboda Crne Gore u ovom slučaju postupi u skladu sa nadležnostima, utvrdi diskriminatorne osnove ovih pravilnika, propiše njihovu hitnu izmjenu kako bi se uklonio svaki osnov za diskriminaciju u istima, a Ministarstvu zdravlja naloži da prekine sa praksom diskriminatornog postupanja prema LGBTIQ osobama.”

Na osnovu zahtjeva Koalicije, Zaštitnik je pokrenuo postupak⁸⁵, međutim, na osnovu informacija pruženih od strane Zaštitnika, Ministarstvo zdravlja nije odgovorilo na upit ove institucije, te još uvijek nije objavljeno mišljenje Zaštitnika u odnosu na ovu temu. LGBTIQ organizacije koje su pružale podatke za ovaj izvještaj su stava da je prošlo dovoljno vremena za davanje mišljenja institucije Zaštitnika i utvrđivanja diskriminacije, uzevši u obzir da je prošlo više od 6 mjeseci od slanja pritužbe instituciji Zaštitnika.

PRAVO NA SLOBODU OKUPLJANJA

POVORKA PONOSA 2023 – „Samoodređenje“

Povorka Ponosa pod sloganom „Samoodređenje“, održana je 21. oktobra 2023. godine, u organizaciji LGBTIQ Asocijacije Queer Montenegro u Podgorici. Organizacioni odbor Montenegro Prajda, činilo je **40 osoba**, od čega najviše novih LGBTIQ osoba, do sada, prema riječima organizatora. Dodatno, na Povorci je volontiralo preko **30 mladih LGBTIQ osoba** i saveznika/ca. Na Povorci Ponosa, LGBTIQ zajednica je zahtijevala kreiranje i usvajanje nacrtu Zakona o pravnom prepoznavanju roda baziranom na samoodređenju, obezbjeđivanje uslova za implementaciju Zakona o životnom partnerstvu lica istog pola, rješavanje problema nestašice hormona za transrodne osobe, te unapređenje pravosudne prakse u odnosu na zločin iz mržnje i govor mržnje.

Samoodređenje je posjedovanje sopstvenog života, briga o sebi, kraj opresije, straha, tišine, a početak oporavka i ljubavi poručeno je sa 11. Montenegro prajda na kojem su organizatori pozvali na usvajanje Zakona o pravnom prepoznavanju roda baziranog na samoodređenju.⁸⁶

Član Organizacionog odbora Montenegro Prajda i aktivista Asocijacije Spektra, Aleksa Radonjić, poručio je da bez prihvatanja nema promjene.

⁸⁵ https://www.vijesti.me/vijesti/drustvo/646647/neznanje-ili-homofobne-institucije-ombudsman-formira-predmet-zbog-pravilnika-ministarstva-zdravlja?utm_campaign=vijesti_share_counter&utm_medium=app_ios&utm_source=vijesti_ios&fbclid=IwARIBSQ_QYptjU4fC22Mp0U5IVpLuPmjpgKkFj7wIPEH5jfSuuJyQExSWk-kM

⁸⁶ <https://www.prcentar.me/clanak/samoodreenje-znai-kraj-straha-i-opresije-a-poetak-oporavka-ljubavi-i-ivota-porueno-sa-montenegro-prajda/2442>

“Najveća pobjeda opresivnih sistema je upravo to- uvjerenje da je sloboda prijetnja. Tehnike manipulacije tome i služe- kad izgubimo sebe drugi nam odrede to ko jesmo. Reći da niko ne smije biti prisiljen da odstrani dio svog tijela najmanje je politično, a jedino zdravorazumno. Jedino što bi trebalo biti hirurški odstranjeno su prsti politike sa naših tijela, nehumanost, hipokrisija, eugenika”, kazao je Radonjić.

Aktivistkinja Asocijacije Spektra, Iskra Durišić, kazala je da je ovo njen prvi Prajd i da je tu kako bi sve podsjetila da su ulice kojima šetaju svačije, da je pravo da se samoodredimo svačije, da je sloboda svačija i dostižna.

“Ove godine osjećam ponos i čast što sam mogla da dam glas drugoj trans ženi, a i što se konačno moj glas ovdje sa vama snažno čuje. Danas hodamo za slobodu, za samoodređenje. Nijedna trans osoba ne treba i ne smije da prolazi kroz nehumanu praksu sterilizacije. Samoodređenje je posjedovanje sopstvenog života. Samoodređenje je briga o sebi. Samoodređenje je da ako mogu ja možeš i ti”, rekla je Iskra Durišić.

Ona je pročitala pismo trans djevojke Zane, koja zbog straha od posljedica nije mogla biti na Prajdu i koja, kako je rekla, još uvijek nije u potpunosti prihvatila sebe.

“Želim da u svojoj državi živim slobodno, živim život bez straha od ičega i ikoga, želim slobodu da mogu iskazati i reći ko sam i kako se osjećam, a ne da mi to drugi određuju, jer ja nisam kako mnogi kažu ženski petko, pederko, ili neko kome je samo dosadno pa prati trendove koji su došli sa Zapada. Nisam muškarac sa viškom ženskih hormona kojeg je majka morala da rodi zato što nije mogla da bira da li će da abortira ili ne, pa sam na osnovu toga citiram “postao peder koji treba da prihvati činjenicu da je bolestan i potraži pomoć”. Ja sam trans žena koja će jednog dana srušiti svoja četiri zida u koja sam samu sebe zatvorila da bih se sigurnije osjećala jer društvo od nas traži da ostanemo u ta četiri zida, i da tako živimo svoju slobodu”, navodi se u pismu dvadestjednogodišnje trans djevojke.

Aktivista Kvir Monenegra Kosta Mijušković, poslao je snažnu poruku da je seksualnost i pol sam sebi odredio, jer bi ga drugi samo zbunjivali i pravili od njega ono što nije, a smatra da njegova ličnost nije problematika za diskusiju, već su to siromaštvo, obezvrijeđena ljudska prava i životni standard.

“Montenegro prajd, Crnogorski Ponos, je protest, stub slobode koji daje jednake prilike svima. Danas imamo priliku da budemo bliže samoostvarenju, samoupravi i samoodređenju! Moć je u rukama naroda i svi Bogovi su na našoj strani kada smo zajedno! Ovdje sam jer vjerujem da u svom kolektivnom korijenu, imamo sjeme slobode i istinskog poštovanja prema svima. Naš se jezik u školama zove crnogorski, srpski, bosanski i hrvatski a i Albanci mogu učiti na svom jeziku. Eto jednog načina na koji dozvoljamo da se ljudi sami određuju i svjesni smo da niko na Zemlji nema pravo na državu u kojoj su svi isti. Kako to da mogu izabrati svoj jezik, karijeru, nacionalnost i vjeru, ali ne mogu da izaberem svoj identitet? Zar je sve drugo bitnije nego ja?”, upitao je Mijušković. Uprkos svemu, za njega će Crna Gora, kako kaže, uvijek biti slobodna zemlja.

Tokom Nedelje Ponosa, održani su brojni događaji, koje su organizovale organizacije LGBTIQ Asocijacija Queer Montenegro, Asocijacija Spetkra, NVO Juventas, LBTQ Udruženje Stana, NVO Škart i Glavni grad, u

saradnji sa Kancelarijom za LGBT lica Glavnog grada i CKZ Ribnica.⁸⁷ Događaji su uključivali panel diskusije, kulturne događaje, ali i zabavne događaje i žurke. Svi događaji su bili posjećeni u velikom broju, te su prošli mirno i bez incidenata.

⁸⁷ <https://www.instagram.com/p/CyN77ISodh6/>, <https://www.instagram.com/p/CyN79qZoho-/>

PRAVO NA OBRAZOVANJE

Tokom 2021. godine, Centar za građansko obrazovanje je, uz finansijsku podršku Ministarstva pravde, ljudskih i manjinskih prava, sproveo istraživanje *Zastupljenost LGBTI tema u aktuelnim školskim programima*.⁸⁸ U okviru istraživanja analizirano je 18 predmeta za srednje škole, odnosno 24 udžbenika, te su upoređivani sadržaji školskih programa sa udžbenicima za date predmete. Detaljno je analiziran sadržaj školskih programa i udžbenika i upotreba ključnih riječi i pojmova koji se odnose na LGBTIQ osobe, ali su i identifikovana mjesta u školskim programima i udžbenicima u kojima je bilo prostora da se obrade i LGBTIQ pitanja a ta obrada je izostala. Analiza pokazuje da se LGBTI teme najviše obrađuju u okviru izbornog predmeta *Zdravi stilovi života (izborni predmet za I i II razred Gimnazije)*, dok značajno manje u okviru *Pojedinac u grupi (dopuna maturalnog standarda za predmet Psihologija u III i IV razredu)*. Dodatno, u okviru obavezne literature za predmet *Crnogorski-srpski, bosanski, hrvatski jezik i književnost (za I, II, III i IV razred gimnazija i za I razred srednjih stručnih škola)*, LGBTI teme se skoro uopšte ne pominju, iako je konstatovano da je postojao značajan prostor za adekvatno obrađivanje ovih tema. Takođe, predmeti *Etika (za IV razred gimnazije)*, *Evropske integracije (izborni predmet za III ili IV razred gimnazije)*, *Sociologija kulture (za III ili IV razred gimnazije)*, *Psihologija (za srednje stručne škole)*, *Sociologija (za IV razred gimnazije)*, *Logika (za III i IV razred gimnazije)*, *Biohemija (za IV razred gimnazije)*, *Molekularna biologija i genetika, Filozofija (za IV razred gimnazije)* i *Poslovna komunikacija za I razred srednjih stručnih škola* uopšte ne pominju LGBTI osobe.

Ministarstvo za ljudska i manjinska prava pruža informaciju da su sljedeće aktivnosti urađene u okviru 2023. Godine:

- Informisano preko 2000 mladih od 13-18 godina o pravima i kulturi LGBTI zajednice (putem medija i društvenih mreža);
- Izrađen i distribuiran vodič za omladinske radnike i radnice
- Organizovano minimum 6 večeri filma, literarnog i likovnog LGBTI izraza u trajanju od 3 mjeseca u cilju promovisanja LGBTI kulture za minimum 50 mladih od 15-35 godina;
- Povećano znanje i senzibilitet 30 nastavnika i stručnih saradnika iz osnovnih i srednjih škola o pravima LGBTI osoba (održano 8 radionica);
- Realizovana obuka „Seksualnost i mladi“ za 15 mladih.
- Stručna praksa za dvoje mladih o pravima LGBTI osoba, od 18 do 30 god. u trajanju od 6 mjeseci.
- Škola za mlade (kroz četvorodnevni intenzivni program izučavanja pojave govora mržnje prema LGBTIQ osobama) o aktivizmu protiv govora mržnje i nasilja prema LGBTIQ osobama za 25 učenika;

⁸⁸ Zastupljenost LGBTI tema u aktuelnim školskim programima, Centar za građansko obrazovanje, 2021. Dostupno online na: http://media.cgocce.org/2021/01/CGO_Nalazi-istrazivanja-skolskih-programa-i-udzbenika-za-LGBTIQ-pitanja-FF.pdf

Nijedna analiza kurikuluma nakon navedene nije urađena, te nijesu registrovani napori da se unaprijedi kurikulum u oblasti ljudskih prava LGBTI osoba. Upravo suprotno, brojne nevladine organizacije navode da su njihovi napori da održe radionice u školama na temu ljudskih prava LGBTI osoba, značajno otežani, te da su brojne škole zatvorile svoja vrata za radionice na temu ljudskih prava LGBTI osoba.

PRAVO NA SOCIJALNU ZAŠTITU

U okviru procesa prikupljanja podataka za svrhe ovog izvještaja, **Ministarstvo rada i socijalnog staranja nije odgovorilo na zahtjev za slobodan pristup informacijama**, a u odnosu na implementaciju aktivnosti čiji je ključni nosilac u okviru Strategije za unapređenje kvaliteta života LGBTI osoba u Crnoj Gori za period 2019-2023. Ono što je ključni izazov, koji se prenosi iz godine u godinu, jeste činjenica da sve socijalne servise podrške senzibilisane za LGBTIQ osobe pružaju organizacije koje se bave ljudskim pravima LGBTIQ osoba i rodnom ravnopravnošću. U tom smislu, izdvajaju se sljedeći servisi, a neki od njih su podržani od strane Ministarstva rada i socijalnog staranja kroz podršku projektima na javnim konkursima u oblasti podrške žrtvama rodno zasnovanog nasilja⁸⁹:

- Funkcionisanje LGBTQ Drop in Centra “Blender” koji funkcioniše u okviru NVO Juventas, a u kojem LGBTIQ osobe dobijaju vršnjačko savjetovanje, psihološko savjetovanje, te servise prevencije HIV-a i mogućnost anonimnog testiranja na HIV i hepatitis
- Besplatna pravna podrška koju pruža LGBTIQ Asocijacija Queer Montenegro
- Individualna psihoterapija koju pružaju LGBTIQ Asocijacija Queer Montenegro i Asocijacija Spektra
- Grupna psihološka podrška koju pružaju LGBTIQ Asocijacija Queer Montenegro i Asocijacija Spektra
- Vršnjačka podrška i grupe samopodrške za trans, inter i rodno varijantne osobe koje pruža Asocijacija Spektra

⁸⁹ Na sajtu Ministarstva rada i socijalnog staranja, nema odluke u oblasti “Zaštita od nasilja nad ženama i nasilja u porodici”, već samo objavljen javni konkurs: <https://www.gov.me/clanak/javni-konkurs-smjestaj-i-savjetovanje-za-zrtve-nasilja-u-porodici>

PREPORUKE

- *Obezbijediti uslove za usvajanje nacrtu Zakona o pravnom prepoznanju roda baziranom na samoodređenju*
- *Obezbijediti hitno usvajanje nove Strategije za unapređenje kvaliteta života LGBTI osoba 2024-2028*
- *Obezbijediti neophodne uslove za implementaciju Zakona o životnom partnerstvu lica istog pola*
- *Potrebno je da institucije sistema preduzmu aktivne napore sa ciljem suzbijanja govora mržnje prema LGBTI osobama, naročito kada dolazi od javnih funkcionera/ki*
- *Potrebno je da institucije sistema preduzmu proaktivan stav u odnosu na podizanje stepena prihvatanja LGBTI osoba od strane opšte javnosti*
- *Jasna i javna politička podrška Vlade i Skupštine Crne Gore, te svih njenih konstituenata, u odnosu na poštovanje ljudskih prava LGBTI osoba i načela rodne ravnopravnosti*
- *Stvoriti uslove za aktivnu saradnju LGBTI organizacija sa svim relevantnim institucijama ključnim za sprovođenje aktivnosti u okviru nove Strategije za unapređenje kvaliteta života LGBTI osoba 2024-2028*
- *Promptno riješiti na sistemski i održiv način nestašicu hormona estradiola za transrodne žene, te raditi na daljem razvijanju trans-specifične zdravstvene zaštite*
- *Uključiti LGBTI zajednicu kao ciljnu grupu u sektorske analize svih ministarstava koja su uključena u implementaciju Strategije za unapređenje kvaliteta života LGBTI osoba 2019-2023*
- *Stvoriti uslove za održivo finansiranje iz budžeta Crne Gore servisa u oblasti socijalne i dječije zaštite i prevencije HIV/AIDS-a specifičnih za LGBTI osobe*
- *Obezbijediti adekvatno adresiranje teme ljudskih prava LGBTI osoba u obrazovnom sistemu, te ukloniti prepreke za implementaciju aktivnosti u oblasti neformalne edukacije na datu temu od strane nevladinih organizacija*

- *Osigurati aktivniji angažman međunarodne zajednice u odnosu na ljudska prava LGBTI osoba, te jasnije zahtjeve za ispunjavanje mjerila koja se tiču ljudskih prava LGBTI osoba u procesu evropskih integracija*

